

Vladimir Trebici, *Demografia*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1979

Interesul pentru problemele populației a sporit considerabil în ultimii ani în țara noastră, fapt ce trebuie pus în legătură directă cu cerințele politicii demografice, formulată și promovată cu fermitate de partid și de stat. În cel mai important document programatic al partidului — Programul Partidului Comunist Român — sint statornicite principiile și obiectivele de bază ale politicii demografice — politică activă, inspirată din umanismul revoluționar, integrată organic în strategia dezvoltării social-economice, a cărei esență este omul, dezvoltarea multilaterală a personalității sale, creșterea continuă a bunăstării populației, îmbunătățirea calității vieții, directive reafirmate la Congresul al XII-lea al partidului.

Numeroase discipline sociale se ocupă de populație — obiect prin excelență interdisciplinar — și în rindul acestora figurează pe primul plan sociologia și economia. Li se adaugă, cu totală îndreptățire, geografia și istoria, urbanistica și ecologia și multe altele ce aduc o contribuție însemnată la cunoașterea mecanismului care guvernează relațiile dintre populație, ca sistem demografic și relativ autonom, și celelalte sisteme existente în societate.

În această optică, demografia, ca știința cea mai specifică despre populație, are un rol deosebit de important. Cu mijloace specifice, elaborate în decurs de sute de ani, și modernizate spectacular în ultimele două-trei decenii, demografia își asumă sarcina primordială de a pune în evidență variabilele demografice-umane și structura populației, fertilitatea și mortalitatea, creșterea demografică, distribuția teritorială a populației —, raportul dinamic dintre aceste variabile. Într-un grad sau altul, orice disciplină care se ocupă de populație este obligată să facă apel la limbajul demografic, la conceptele și metodele acesteia, înainte de a trata populația din unghiul de vedere specific obiectului ei.

Se va înțelege lesne cât de importantă este deci existența unei lucrări fundamentale de demografie care să înfățișeze științific princi-

piile, conceptele și metodele demografiei cimpul de aplicare a acestora, nu numai pentru demografi, ci și pentru specialiștii din domeniile învecinate.

O asemenea sarcină și-a asumat și a dus-o la bun sfârșit prof. Vl. Trebici prin tratatul, de înaltă rigoare științifică, *Demografia*, recent apărută la Editura științifică și enciclopedică. Autorul, cunoscut publicului nostru, reputat demograf, membru al Asociației Internaționale pentru studiul științific al populației, prin numeroase cărți și studii¹, a căutat să îmbine exigențele științifice ale demografiei moderne cu cele didactice, fiind preocupat — așa cum atestă orientarea și structura lucrării sale — să răspundă cerințelor de informare științifică ale numeroaselor categorii interesate — sociologi, economiști, geografi, urbanisti, medici și, bineînțeles, demografi.

În esență, lucrarea tratează cu precădere problemele analizei demografice, fiind deci o lucrare de orientare metodologică. Din cele trei părți ale lucrării (17 capitole), partea întâi și partea a doua — în cea mai mare parte (13 capitole) — sint consacrate expunerii conceptelor și instrumentelor analizei demografice. Sint astfel examinate, pe rind, sistemul informațional și metodele demografiei, problemele legate de numărul și obiectivele populației, ale principalelor fenomene demografice — mortalitatea, fertilitatea și nupțialitatea —, migrația și regimul de reproducere a popu-

¹ Amintim: *Populația României și creșterea economică*, București, Edit. politică, 1971, *Populația mondială*, București, Edit. științifică, 1974, *Mica enciclopedie de demografie*, București, Edit. enciclopedică, 1975, *Demografia orașelor României* (în colab.), București, Edit. științifică și enciclopedică, 1975, precum și studiile publicate în special în revista „Viitorul social”.

lației. În acest cadru, ca domenii de sinteză sunt analizate pe larg modelele matematice ale populației și proiectările demografice.

După epuizarea tematicii analizei demografice, se examinează — evident, succint — „deschiderile” populației către celelalte sisteme: populația și educația, populația și habitatul, populația și dezvoltarea. În acest context sunt prezentate și principalele modele demoeconomice, teoriile despre populație, noțiuni despre politicile demografice. Lucrarea se încheie cu considerații despre populația mondială și populația României.

Să remarcăm că metodele analizei demografice sunt înfățișate detaliat, la nivelul stadiului actual al demografiei, cu achizițiile cele mai moderne la scară națională și internațională. Prioritatea metodelor cantitative ale demografiei explică atenția deosebită pe care autorul lucrării o acordă metodelor statistico-matematice moderne, ca și metodelor demografice și demoeconomice. În acest sens, se cuvine subliniat locul justificat acordat unor metode și modele, precum tabele documentate de tipul tabeli de mortalitate, cu principalele funcții biometrice, al tabeli de fertilitate, nupțialitate, de viață școlară și viață activă, precum și expunerea amplă a modelului matematic al populației stabile, instrument deosebit de valoros în analiza unor procese demosociale și demoeconomice. De mare utilitate ni se pare demersul autorului de a îmbina expunerea teoretică și metodologică cu aplicații practice, folosind exemple din demografia țării noastre, ceea ce este, în ultimă instanță, o ingenioasă introducere în studiul populației României.

Spre deosebire de numeroase lucrări similare apărute în străinătate, autorul acordă spațiul cuvenit teoriilor sociologice și economice ale principalelor fenomene demografice. De cert interes sunt, de pildă, teoriile sociologice și economice ale fertilității, ale familiei, ale mortalității, ale morbidității spațiale a populației, ca și teoria generală a tranziției demografice, problemă fundamentală a cărei rezolvare cere o cooperare strinsă a demografiei cu sociologia, economia politică și antropologia culturală. Un asemenea demers se încadrează în interpretarea sistemică a populației căreia autorul îi este credincios de-a lungul întregii sale lucrări.

Definind populația ca sistem demografic relativ autonom cu intrări (nașteri) și ieșiri

(decese), cu reacții după stare — ca sistem cibernetic — și trecând apoi la definirea mai largă a populației ca sistem social, autorul reușește să pună în lumină articulațiile populației cu celelalte sisteme. În acest fel, se creează — după părerea noastră — premise pentru ca fiecare știință ce se ocupă de populație să-și delimiteze obiectul specific, ca și relațiile cu celelalte discipline, în vederea realizării unei autentice și fructuoase cooperări interdisciplinare.

Sociologul va remarca cu satisfacție locul pe care autorul îl acordă teoriilor sociologice în explicarea fenomenelor demografice, după cum economistul va consemna modul judicios în care este examinat raportul fundamental dintre populație și economie. Cît privește problema politicilor demografice, cu aplicație la țara noastră, sunt de subliniat și aici avantajele interpretării sistemice: autorul pune în evidență faptul că politica demografică trebuie concepută în mod complex, cu mai multe obiective care să corespundă dimensiunilor demografice și social-economice ale populației și să fie considerată ca făcând parte din politica generală a dezvoltării social-economice.

Deși succintă, analiza populației României și a tendințelor demografice este un autentic model de aplicare interdisciplinară². Reținem, de pildă, periodizarea istoriei demografice din ultimele trei decenii și jumătate, caracteristicile acestora în raport cu momentele semnificative ale istoriei sociale și economice, ca și perspectivele populației României.

Apariția lucrării *Demografia* este nu numai un eveniment științific, ci și unul cultural, atît sub raportul nivelului științific, cît și al serviciilor pe care ea este chemată să le facă numeroaselor discipline sociale, ca și unui public larg interesat atît de mult de problemele populației, într-o viziune științifică. Se cuvine făcută, în încheiere o mențiune specială pentru condițiile grafice deosebite în care a apărut lucrarea la Editura științifică și enciclopedică.

Prof. univ. dr. I. Iordăchel

² Populația României a făcut obiectul unor detaliate analize demografice, dar și economice și sociologice în lucrările cu caracter monografic *Populația României și creșterea economică* și *Demografia orașelor României*.

Nicolae Lotreanu, *Condiția umană a politicianului*,

București, Edit. politică, 1979

O privire retrospectivă asupra vastei literaturi de specialitate din domeniul științelor politice, sociale, filozofice, dacă încercarea în sine nu este temerară, ar conduce la constatarea unui imens număr de lucrări atît în ceea ce privește problematica omului, cît și aceea a politicianului, a specificului și structurii sale.

Acest fapt ne pare firesc. Și tot firească ni se pare continua căutare de către cercetătorii și teoreticienii acestor problematice a unor noi modalități de abordare. În țara noastră au apărut, de asemenea, mai multe lucrări, studii, articole în materie. Și totuși, o exegeză anume pe condiția umană a politicianului, din perspectiva materialismului dialectic și istoric, s-a lăsat multă vreme așteptată. Nicolae Lotreanu — un nume ce se va impune sigur între autorii de referință în domeniu — oferă cititorilor, specialiști și nespecialiști, o lucrare originală, îndrăzneată și convingătoare.

La sfîrșitul lecturii, mai exact al studierii lucrării, ești tentat să te întrebi dacă autorul a realizat ce și-a propus. În cuvîntul înainte, citim: „Pornind de la observații și informații de actualitate, lucrarea încearcă să demonstreze valoarea unei gândiri și practici politice, deschise, profund umaniste, specifică partidului și statului nostru” (p. 8). În continuare autorul ne informează că „Lucrarea își propune să contureze o condiție umană a politicianului din perspectiva revoluționară a gândirii și practicii comuniste, perspectivă din care descifrarea sensurilor umane ale politicianului, examinarea critică a strategiilor politice în raport cu nevoile vitale ale omului concret constituie imperative ale acțiunii conștiente de dezvoltare multilaterală a societății” (p. 8). Or, răspunsul la întrebarea amintită ni se pare a fi pozitiv. Pentru oricine, cit de cit familiarizat cu această problematică, este limpede că problemele dezbătute în lucrare (Noul umanism sau umanismul revoluționar; Condiția politică a omului contemporan; Transformarea calității economice în calitate umană; Intemeierea științifică a politicii) — care sînt, de fapt și capitole ale cărții — se înscriu printre cele de substanță, iar soluționarea lor presupune o pregătire și informare inter și multidisciplinară. Ordinea logică a acestora asigură logica întregului demers al lucrării.

Pe linia unor delimitări riguroase, autorul precizează de la început că cele trei direcții pe care le consideră a fi fundamentale pentru dezvoltarea umană a societății contemporane sînt: a. maturizarea structurilor și relațiilor politice obiective ale societății, marcată de

făurirea socialismului, de trecerea la construirea unei condiții politice a omului contemporan; b. baza materială a acestei posibilități istorice — industrializarea — în formele sale moderne marcate de revoluția tehnico-științifică, corelată cu instaurarea unor relații economice comunitare și cu reumanizarea muncii; c. ca o posibilitate complementară, stadiul actual al cunoașterii umane, care anunță o nouă raționalitate, opusă individualismului și unilateralității pragmatice, permițînd întemeierea științifică a acțiunii sociale organizate, a politicii în ansamblul manifestărilor sale.

Cum nu este posibil a rezuma doar în cîteva pagini întreaga bogăție de idei a lucrării, vom reține numai cîteva din ideile, formulările, aprecierile ei care ni s-au părut mai importante din punctul de vedere al politologului. Notăm în acest sens: *complexificarea organizării sociale*, pe baza dezvoltării economice fără precedent a societății contemporane, tendință care a determinat ramificarea politicii, *pătrunderea ei în zone care altădată erau apanajul indivizilor sau al unor comunități restrinse*; *răspîndirea și creșterea rapidității de difuzare a informației care a făcut ca știrile despre evenimente, altădată ignorate sau de competența unui cerc restrîns de „tehnicieni” ai politicii, să pătrundă în mase largi de oameni, antrenîndu-i implicit, prin opiniile și atitudinile lor, la activitatea politică*; *accentuarea politizării unor mase mai mari de oameni*, atît prin dezvoltarea fără precedent a procesului de formare și afirmare a statelor naționale, cît și prin creșterea generală a nivelului de informare și cultură; *producerea unei radicalizări politice mai accentuate și creșterea coerenței acțiunilor unor categorii ale populației umane dezavantajate multă vreme pe considerente de vîrstă, sex sau rasă*.

Conform convingerii autorului, „Umanizarea deplină a societății trece prin două faze mai importante: a. eliberarea economică, umanizarea relațiilor economice prin dispariția proprietății private și a exploatării omului de către om; b. eliberarea politică, umanizarea relațiilor politice prin dispariția claselor sociale, a oricăror blocaje care împiedică șanse egale de afirmare pentru toți oamenii și pentru fiecare în parte, și eliminarea pe această bază a relației de putere din ansamblul vieții politice” (p. 78). Îndrituit, Nicolae Lotreanu consideră că politica are o dublă întemeiere: una general obiectivă și una

concret-istorică și deci o funcție publică (...) și una de clasă. El apreciază că „Această ambiguitate (termenul poate nu este cel mai bine ales — *subl. n.s.*) s-a născut odată cu divizarea societății în clase antagoniste” (p. 79). Observând că structurarea societății în clase antagoniste nu a caracterizat dintotdeauna societatea umană și că nici nu o va caracteriza la infinit, autorul conchide, cu dreptate, că nici relațiile politice nu s-au născut odată cu societatea pur și simplu, ci cu divizarea ei în clase sociale antagoniste.

Este interesant de observat că Nicolae Lotreanu exprimă anumite rezerve în legătură cu teza lui Lenin, conform căreia *politica ar fi un raport între clase, axat pe puterea de stat*. Textual citim la p. 80: „A considera politica doar un raport de clasă axat pe puterea de stat înseamnă a identifica politica cu funcția dominantă a unei forme particulare de existență a sa. Definiția lui Lenin a avut o valoare revoluționară imediată, dar nu este suficientă pentru înțelegerea politicii ca fenomen istorico-social, în ansamblul său”. În concepția autorului, în primele forme de comunități umane, unde încă nu putea fi vorba de clase sociale, „politica s-a născut ca o reacție de ponderare a puterii, de atenuare a caracterului său distructiv care îl este esențial” (p. 80).

Pe măsura evoluției societății, a structurării și instituționalizării sale treptate s-a conturat procesul și politica. Concluziile lucrării ar fi acelea că „Politica și-a creat propria ei putere prin apariția statului” (stat conceput ca organizarea puterii într-o formă eficientă și durabilă prin instituții și mijloace proprii și care nu mai depinde astfel de sprijinul comunității) și că „politica nu este nici de astă dată putere, ci înseamnă, pe de o parte, organizarea exercitării puterii, iar pe de alta, lupta împotriva puterii clasei dominante și pentru înlocuirea sa cu o nouă putere a clasei dominante” (p. 81).

Consecvent manierei sale de analiză critică, constructivă, Nicolae Lotreanu consideră diferite teze ale clasicilor filozofiei marxiste elaborate într-o anumită epocă istorică și care pot sau nu să-și prelungească valabilitatea, fie integrală, fie parțială. Astfel, față de prognoza lui Marx potrivit căreia: „Clasa muncitoare va înlocui, în cursul dezvoltării ei, vechea societate burgheză cu o asociație care exclude clasele și antagonismul dintre ele, iar puterea politică este tocmai expresia oficială a antagonismului dintre clase în societatea burgheză”, autorul notează: „Aceasta nu înseamnă însă în mod obligatoriu dispariția politicii, cum s-a dedus uneori tocmai datorită tendințelor de identificare a politicii cu puterea” (p. 84). În opinia autorului, „Marx operează o reducere a sferei

politice prin referirea la o singură formațiune social-economică, cea capitalistă. Afirmatia citată — înțeleasă în ansamblul concepției lui Marx — vizează faptul că puterea politică nu s-a născut odată cu apariția antagonismului dintre clase în societatea burgheză, ci odată cu apariția antagonismului dintre clase în general” (p. 84).

Umanismul, practica politică, calitatea vieții, geneza democrației în general, a celei burgheze, respectiv a celei socialiste în special, dictatura proletariatului, relația politică, ideologie, știință sînt tot atîtea aspecte supuse unei analize atente, scrupuloase și competente.

Desigur, lectura acestei prestigioase întreprinderi lasă loc și unor observații critice, nedumeriri și sugestii. Dacă ar fi să notăm unele insatisfacții pe care ni le-a trezit lucrarea, am fi tentați să observăm: o mai slabă analiză a democrației în sistemul capitalist sau, mai exact, o abordare cam negativistă. De pildă, în legătură cu pluralismul societății capitaliste, citim în lucrare: „Pluralismul politic — instituție din care această democrație a făcut moneda ei forte — se dovedește a fi departe de virtuțile care i se atribuie” (p. 95). Imediat, autorul menționează, ca un fel de argument la afirmația de mai sus, că pluralismul în cauză (pe care autorul pare a-l reduce la partidele politice și grupurile de presiune — ceea ce ni se pare cam restrîns) „... acționează cu excepția partidelor clasei muncitoare, în cîștigul puterii politice, cu manevre complicate și subtile care nu au multe lucruri comune cu pluralitatea reală a intereselor diverselor categorii sociale” (p. 15). Nu atît rezervă autorului cu privire la virtuțile pluralismului burghez ne reține atenția, cît mai ales faptul că pluralismul respectiv nu se bucură de o analiză cauzală, de o evidențiere a determinării sale economice, sociale, de clasă. Or, în doctrina politică românească o asemenea analiză s-a făcut.

Sînt unele formulări față de care, personal, am avea anumite rezerve. Așa de pildă, analizîndu-se relația între statul burghez și alienare, ni se spune că „perfecționarea instituțiilor sale (este vorba de statul burghez — *subl. n.s.*) a atins apogeul” (p. 85). Nu știm nici dacă în toate statele burgheze se poate vorbi de un apogeu, nici dacă se va putea vorbi în viitor de așa ceva. De asemenea, subliniindu-se teza corectă că „democrația este rezultatul unor transformări istorice-naturale ale societății omenesci...” (p. 86), autorul conchide că, în acest sens, „ea poate fi considerată ca o nouă formă de organizare și exercitare a puterii opusă statului” (p. 86). Nu putem să înțelegem cum, în practică, democrația burgheză este opusă statului burghez. Opusă oricărui stat, în orice moment, opusă esențialmente sau formal?

Aceste sugestii, nedumeriri nu pun în nici un caz în umbră valoarea intrinsecă a lucrării care, prin conținutul, forma de argumentare și exprimare, relevă autenticele calități de cercetător și teoretician ale autorului ei. O calitate deloc de neglijat a lui Nicolae Lotreanu este aceea că el și-a dominat problematica și nu invers. Cititorul constată cu plăcere că informarea bogată, diferențiată și, în bună măsură, destul de proaspătă, nu l-a copleșit pe autor, nu l-a făcut sclavul ei, ci, dimpotrivă, ea a fost folosită spre a-l susține propria analiză, propria logică a abordării.

Nicolae Lotreanu are meritul de a fi răspuns multor probleme reclamate de structura lucrării, dar, deopotrivă, are meritul de a fi pus numeroase probleme, de a fi ridicat semne de întrebare care își vor aștepta răspunsul în viitor.

Pentru toate aceste virtuți reale, lucrarea la care ne referim nu va putea fi ocolită în exegezele viitoare, ci, dimpotrivă, va putea constitui nu numai un punct de referință, ci și de sprijin. Este o răsplată firească la un efort pe măsură.

Marin Voiculescu

Dr. Petru Berar, *Umanism și ateism*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1980

Noua carte a conf. dr. Petru Berar ar putea apărea, la prima vedere, o culegere destul de eterogenă, compusă din cinci studii de sine stătătoare, care abordează în manieră încheată tot atâtea teme distincte: *Karl Marx — filozof și sociolog al religiei*; *Educația materialist-științifică a tineretului*; *Sociologia religiei și sectarismul religios contemporan*; *Fenomenul religios în discuțiile marxistilor francezi*; și *Ideea contemporană de ateism și dificultățile fideismului*.

În realitate însă, citită de la un capăt la altul, cartea se relevă ca o lucrare guvernată de o concepție unitară, străbătută de un fir conducător și organizată logic în funcție de două principii analitice generale, care corespund pe deplin exigențelor actuale de investigație teoretică a problematicii religiei și ateismului marxist, în perspectiva perfecționării procesului de construcție și autoconstrucție a personalității noi, specifice societății socialiste și comuniste. Pe de o parte, Petru Berar a intenționat să concentreze într-un corp comun ideile filozofice, politice, sociologice și, parțial, psihosociale, esențiale pentru dezbateră și cercetarea teoretică contemporană a fenomenului religios de pe pozițiile materialismului dialectic și istoric. Pe de altă parte, pentru a ajunge la acest compendiu, el nu alege calea selecției și cumularii descriptive a materialului, ci construiește un model analitic propriu, care îmbină schimbarea planurilor de abordare a temelor puse în discuție cu efortul de gândire îndreptat spre delimitări conceptuale, precizări metodologice, ritici solid argumentate ale erorilor de inter-

pretare, semnalări de noi posibilități și direcții de investigație viitoare.

Există, după opinia noastră, trei teme care se detașează cu pregnanță din substanța studiilor cuprinse în această carte și care definesc, totodată, contribuțiile originale aduse de Petru Berar la studiul teoretico-filozofic și sociologic marxist al religiei și ateismului. Aceste domenii tematice alcătuiesc un fel de „placă turnantă” pe care autorul își construiește întregul său discurs analitic.

Analiza filozofico-sociologică a modului în care s-a cristalizat concepția marxistă despre religie și a interpretărilor actuale date diferitelor dimensiuni ale acestei concepții în dezbateră teoretică contemporană reprezintă prima temă care ocupă și spațiul cel mai extins în cadrul lucrării. Petru Berar s-a impus încă prin cărțile și articolele sale anterioare ca unul dintre cei mai erudiți și subtili analiști ai concepțiilor lui Marx, Engels și Lenin despre religie și ateism. El se mișcă cu dezinvoltură, dublată de rigoare științifică, în pluralitatea textelor și referințelor clasice, reconstruind în manieră condensată și logic-evolutivă esența concepției marxiste, stabilind și clarificând sensurile reale ale componentelor ei de bază: religia ca formă specifică de înstrăinare; concepția lui Marx despre om; religia în ipostaza ei ideologică; raportul dintre religia „reală” și cea speculativă devenită filozofie. Viziunea lui Berar este holistă, larg comprehensivă, opusă fragmentarismului absolutizant. El demonstrează că ateismul s-a născut ca o componentă structurală a marxismului, că tocmai în

concepția lui Marx despre religie apar cu claritate atât dependențele teoretice, cât și elementele originale ale gândirii sale, că prin analiza sa Marx ajunge la critica realistă și obiectivă a societății, precum și la concluzia necesității transformării acesteia. În consecință, teoria lui Marx despre religie ca fenomen social „se înscrie în istoria apariției ateismului marxist ca o piatră de hotar a gândirii materialist-istorice despre religie și reprezintă sursa caracterului revoluționar al ateismului marxist” (p. 31), iar înțelegerea marxistă a religiei ca ideologie a creat posibilitatea studiului ei pozitiv, permițând stabilirea corectă a raporturilor istorice ale religiei cu dezvoltarea culturii, cu știința, arta, dreptul, morala și politica constituind impulsul major al lăicizării depline a mișcării muncitorești.

Ațit în analiza evolutivă cât și în stabilirea actualității concepției ateismului marxist pentru înțelegerea raportului dintre societatea contemporană și religie, Petru Berar operează disocieri clare, riguros fundamentate teoretic. El relevă lacunele metodologice ale exegeților antimarxiști și dedică un studiu aparte criticii inconsistentei interpretărilor fideiste, utilizând ca „mostră selectivă” lucrările cunoscutului filozof neotomist Etienne Gibson. În egală măsură însă, analizând poziții exprimate în tabăra teoreticienilor marxiști, pe lângă rezumarea progreselor teoretice înregistrate, autorul pune în discuție și unele erori de interpretare, ca, de pildă, încercarea de transformare dogmatică a ateismului marxist într-o disciplină de sine stătătoare, axată pe aportul cognitiv al științelor naturii, considerarea religiei ca o „rămășiță” și reducerea cauzelor menținerii ei în socialism la imperfecțiuni ale cunoașterii științifice, ignorarea potențialului explicativ de care dispun îndeosebi sociologia și psihologia în explicarea fenomenului religios, sau controversata definire a religiei, pe care o dă autoarea marxistă Michèle Bertrand *, ca o „formă a imaginărilor sociale”.

Deschiderea doctrinei ateismului marxist spre cercetarea empirică a fenomenului religios și spre educația materialist-științifică constituie o a doua temă importantă a cărții. În mod îndreptățit, autorul consideră că concepția lui Marx este esențialmente de factură sociologică, pentru că specifică natura și dimensiunile sociale ale religiei, evidențiază problematica socială a înstrăinării religioase, funcția socială a religiei și caracterul istoric al acesteia, precum și aspectele social-politice legate de strategia și tactica partidului comunist față de ea. Sint avansate propozițiile teoretico-epistemologice care definesc unitatea

organică între doctrina ateismului marxist și cercetarea empirică a religiei din perspectiva diferitelor științe socioumane. Evidențiind îndeosebi problemele teoretice, conceptuale și tematice, legate de creșterea aportului cercetărilor sociologice, Petru Berar nu omite însă importanța tuturor disciplinelor particulare axate pe studierea fenomenului religios, recomandând, pe bună dreptate, necesitatea unui demers pluridisciplinar.

Un alt studiu este consacrat fundamentelor teoretico-metodologice ale educației materialist-științifice, cu referire specială la tinăra generație. Autorul relevă modul în care concluziile esențiale ce se desprind din documentele partidului nostru, din indicațiile și orientările date de tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al P.C.R., atât cu privire la ansamblul muncii politico-educative de cultivare a *umanismului revoluționar*, cât și în ceea ce privește soluționarea principală a raportului dintre stat, religie și practicarea religiei, se constituie în societatea noastră socialistă în garanții ale eficienței actului educativ. Petru Berar aprofundează concepția expusă de secretarul general al partidului, conform căreia formarea noului conștiințe socialiste, care include convingerile materialist-științifice despre natură, om și societate, nu poate fi rezultatul procesului de însușire livrescă a unor teze filozofice abstracte, ci se leagă nemijlocit de ansamblul muncii, vieții și educației tineretului. În ipostaza ei de componentă indisolubilă a educației generale, a actului de cultură plenar, realizat de întreaga societate, educația materialist-științifică, arată autorul, nu se limitează la reconvertirea unor credincioși, ci are în vedere construcția acelei personalități pentru care, în condițiile vieții materiale și spirituale specifice umanismului socialist, „a dispărut atât nevoia religiei, cât și a preocupărilor legate de existența acesteia” (p. 151).

Schimbările care au loc în cuprinsul fenomenului religios contemporan reprezintă a *treia* temă majoră discutată de Petru Berar, mai întâi în viziune istorică, filozofică și sociologică, în cadrul unui studiu distinct, și reluată apoi, în alt studiu, din perspectiva reflecțiilor teoretice și politico-tactice ale unor marxiști occidentali. Este, fără îndoială, meritoriu faptul că prin studierea unor surse diverse și pertinente autorul a conturat dimensiunile esențiale ale situației religioase pe plan mondial cu contradicțiile și recurențele ei aparent paradoxale: decăderea influenței instituționale, dogmatice și ecleziastice a religiilor tradiționale, concomitent cu proliferarea sectarismului religios, a „pseudoreligiilor”, îndeosebi în rindul unui fragment alienat al tineretului occidental, precum și a formelor

* *Le statut de la religion chez Marx et Engels*, Paris Edit. Sociale, 1979.

de credință privatizată, disociată de ideologia dogmatizată a unui cult particular.

Pledind pentru necesitatea studierii aprofundate a sectarismului religios, autorul schițează trăsăturile specificității doctrinale, organizaționale și funcționale ale sectelor, punând în discuție modele tipologice elaborate de sociologi de prestigiu în domeniul cercetării fenomenului religios, cum ar fi, de pildă, Bryan Wilson. Atunci când revine asupra raporturilor actuale dintre religie și societate, comentind pozițiile teoretice ale unor marxști francezi, Petru Berar stăruie asupra erorii fundamentale de a considera că religia a fost, este sau va fi vreodată o forță revoluționară. El precizează că orice contestație socială care îmbracă „veșminte” religioase este limitată prin însăși natura ei ideologică, neputând fi niciodată integrală, tocmai datorită caracterului său religios.

Desigur, analiza noastră nu epuizează nici pe departe multitudinea contribuțiilor teoretice, a reflecțiilor inedite și a întrebărilor pe care le formulează Petru Berar cu scopul de a deschide noi căi pentru cercetări ulterioare.

În acest sens, perspectiva sociologică, precum și valoarea contribuției explicative de

care dispun cercetările empirice efectuate în cadrul altor discipline socioumane au fost tratate cu parcimonie analitică, în comparație cu bogăția și profunzimea abordării filozofice a problematicei religiei și ateismului. Probabil că mulți cititori au simțit dorința ca analizei fenomenului religios contemporan, atît în țara noastră cit și pe plan mondial, să i se fi dat o extensiune mai amplă, ținînd seama de penuria regretabilă de studii pertinente — întemeiate pe principiile filozofice și antropologice ale materialismului istoric — consacrate acestui domeniu. Este însă evident că lucrarea lui Petru Berar reușește să defrîșeze sau să pună în discuție principalele dificultăți cu care ne confruntăm astăzi atît pe planul teoriei, cit și al investigării empirice a religiei și dimensiunilor ateismului marxist. De aceea, ea se impune ca o lucrare de referință pentru orientarea cercetărilor teoretice și concrete, precum și pentru perfecționarea activității de educație materialist-științifică a maselor.

Petre Dănculescu

Centrul de cercetări pentru
problemele tineretului

Nicolae Jurcău *Aptitudini profesionale,*

Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1980

Ideea că cercetarea problemelor socio-umane ale întreprinderilor are o mare importanță economico-socială, că ea răspunde astăzi mai mult ca oricînd unor necesități de ordin științific și practic, a devenit un adevăr care nu mai necesită argumentare. Așa se explică apariția unui considerabil număr de lucrări științifice, cărți sau studii publicate în „Revista de psihologie”, rod al unor cercetări de psihologia muncii efectuate în industria românească. Pe această linie, *practică* dar și *teoretică*, se înscrie și cartea psihologului clujan Nicolae Jurcău, *Aptitudini profesionale*, apărută la prestigioasa editură Dacia.

Beneficiînd de sprijinul acordat de întreprinderea „Someșul” din Cluj-Napoca și „Centrul școlar M.I.U.” din aceeași localitate, N. Jurcău a efectuat ani de-a rîndul intense cercetări experimentale de psihologia muncii al căror rezultat este expus în următoarele cinci capitole: 1. *Actualitatea și importanța selecției și formării profesionale*; 2. *Cadrul metodologic și organizatoric al cercetării între-*

prinse; 3. *Cercetarea psihologică a unor profesioniști din industria textilă*; 4. *Formarea și dezvoltarea aptitudinilor profesionale*; 5. *Eficiența cercetărilor de psihologie aplicată*.

N. Jurcău s-a orientat în investigațiile sale spre profesiunile textile care au reținut mai puțin atenția psihologilor: tricotoarea, tricoterul cottonist, confecționera, controlorul tehnic de calitate și vopsitorul textil.

Monografiile profesionale ale acestor meserii pe care autorul le consideră că au fost și vor rămîne „de permanentă actualitate” (p. 83) sînt elaborate prin intermediul unei foarte bogate instrumentații științifice. Pe lîngă o mulțime de teste clasice (*Testul de atenție Toulouse-Préron-Vaschide*, *Test de îndeminare manuală prin punctare*, *Testul labirint*, *Testul „Trosaj”*, *Test de atenție distributivă „Praga”*, *„Forme identice”*, *„Figurile lui Rybakov”*, *Testul „Figuri”*), N. Jurcău a folosit și un test creat în colaborare cu alți psihologi clujeni (*Testul de gîndire tehnică simplă*). De asemenea, a utilizat și un

aparataj propriu, creat în cadrul cercetării (*Simulatorul pentru diagnosticarea unor aptitudini implicate în munca tricoterului și Testul de acuitate cromatică*). Punctul de plecare în elaborarea monografiilor l-a constituit analiza psihologică a muncii în condițiile existente în întreprinderea pilot, analiză pe baza căreia a fost alcătuită bateria preliminară de instrumente de examinare.

Aptitudinile profesionale este o carte foarte densă, cu multe implicații teoretice și practice; este o carte cu un caracter declarat deschis. Referindu-se la metodele întrebuintate, semn al unei autentice onestități științifice, autorul consideră „absolut necesară și utilă ameliorarea continuă a acestor metode, ca și conceperea și realizarea unor noi instrumente de investigație în acest domeniu de cercetare” (p. 222).

Privită din perspectiva teoretico-epistemologică, cartea atrage atenția prin respectarea de către autor a demersului specific oricărei investigații științifice: raportul dintre abstract și concret (teoretic-empiric), orice analiză empirică (concretă) fiind însoțită de una conceptuală (p. 9, 12, 83 etc.), explicația teoretică a datelor empirice, depistarea lor nefiind un scop în sine. În acest mod, autorul a realizat o foarte concludentă armonizare între diacronic și sincron: având în vedere fenomenul dialectic de elasticitate a noțiunilor, fiecare problemă este precedată de o succintă analiză a evoluției sale în timp, lucrarea constituind în acest fel și o sursă de inspirație pentru cei ce vor să cunoască problemele abordate din perspectiva progresului științific al psihologiei. „Înțelegerea și explicația în domeniul psihic impun — scria acad. Vasile Pavelcu —, în cea mai mare măsură, explorarea trecutului, folosirea metodei longitudinale”¹, metodă pe care autorul *Aptitudinilor profesionale* a avut-o permanent în vedere.

Respectarea acestor două cerințe dialectice de ordin epistemologic oferă lucrării o foarte consistentă orientare metodologicoteoretică.

Nu putem omite nici viziunea, oarecum interdisciplinară, poate mai corect spus situarea unor momente ale investigației în zona de „frontieră” a psihologiei cu sociologia. Și nici nu se putea altfel, dacă avem în vedere faptul că deși psihologia are ca obiect de cercetare individul uman, acesta nu poate fi studiat ca o entitate izolată în afara contextului social în care și desfășoară activitatea, interferența cu perspectiva sociologică impunându-se de la sine. Capitolul al patrulea ni

se pare semnificativ în acest sens. Rămâne însă o problemă deschisă măsura în care această interferență este realizată cu eficiență nu atât de un psiholog, având și o viziune sociologică, cum este cazul autorului recenzat, ci prin colaborarea psihologilor cu sociologii.

Mai puțin realizat sub aspectul interdisciplinarității este capitolul al treilea, în care autorul, ca alții alți psihologi, rămâne tribut ar concepției psihologice „clasice” de elaborare a psihogramelor. Să concretizăm: descrierea sarcinilor (în termeni fizici), deși absolut necesară analizei psihologice propriu-zise, rămâne în cea mai mare parte o descriere inginerescă; analiza psihologică a muncii este prea sumară în raport cu descrierea ei și oarecum, clasicistă; putea fi rezervat un spațiu mai larg analizei capacităților intelectuale, proceselor volitiv-afective, dinamicii temperamentale, celorlalți factori de personalitate (aspirații, motivație etc.) implicați în practicarea reușită a profesiunilor în discuție. Pe scurt, în această parte a lucrării, în care sint prezentate și interpretate rezultatele examinărilor psihologice cu felurite teste, trebuia să se reflecte cu mai mare pregnanță concepția sistemică, orientarea modernă de abordare și tratare a problemelor psihosociale.

Cercetarea a fost determinată de nevoile practicii productive, cartea fiind scrisă și tipărită pentru a servi industriei textile. Aspectele teoretice au prezentat interes pentru autor doar în măsura în care i-au servit pentru realizarea în bune condiții a experimentului care a vizat, cu precădere, două mari și actuale probleme practice de psihologia muncii: 1. formarea omului pentru muncă, și 2. adaptarea muncii la om.

În funcție de aceste două aspecte fundamentale pentru psihologia muncii, au fost fixate și necunoscutele experimentului. Psihologul clujan n-a urmărit doar date pentru confirmarea unor adevăruri evidente, ci a pornit de la necunoscute. El nu și-a pus întrebări al căror răspuns putea fi dat în afara experimentului. În ceea ce privește primul aspect urmărit (formarea omului pentru muncă), s-a căutat, ca să dăm un exemplu, răspuns la întrebările: 1. dacă probele psihologice cuprinse în bateria experimentală — aplicată la meseriile de tricoter și confecționer de produse tricotatate au sau nu valoare prognostică, predictivă; dacă această baterie de teste poate sau nu să fie folosită la selecția condițiilor pentru astfel de meserii; 2. dacă este sau nu posibilă utilizarea unor probe psihologice (în speță simulatoare) ca instrumente de accelerare a procesului de formare a deprinderilor de muncă; 3. dacă există sau nu anumiți factori de personalitate care să aibă o înrîurire

¹ Vasile Pavelcu, *Drama psihologiei. Eseu asupra constituirii psihologiei ca știință*, București, Edit. didactică și Pedagogică, 1972, p. 17.

asupra procesului de formare și dezvoltare a aptitudinilor (p. 164).

Concluziile practice ale cercetării sînt interesante și consistente, iar valoarea lor aplicativă este evidentă. Propunerile făcute de autor invită la meditație nu numai pe specialiștii din domeniul științelor sociale (psihologi, sociologi și pedagogi), ci și pe cei care pregătesc forța de muncă necesară industriei; avem în vedere cadrele didactice ale liceelor profilate pe industria textilă, ca și pe cei ce lucrează direct în acest domeniu de activitate (muncitori, maștri, ingineri). Astfel, propuneri cum sînt elaborarea unor manuale asupra lumii meseriilor spre a servi orientării profesionale (p. 198), înființarea în cadrul întreprinderilor a unor ateliere de

instruire rapidă, sistemul uceniciei pe lingă un muncitor dovedindu-se necorespunzător (p. 205), ni se par de o actualitate stringentă. De asemenea, soluțiile ergonomice optime oferite de cercetător, în urma experimentelor efectuate în cadrul laboratorului de psihologie aplicată al întreprinderii-pilot, soluții recepționate de conducerea întreprinderii și ca atare aplicate cu eficiență, sînt dovezi incontestabile ale valorii cercetării și, implicit, a oportunității editării cărții pe care o recomandăm cu căldură tuturor celor preocupați de problematica umană în contextul activității industriale.

Gheorghe Cordoș
Cluj-Napoca

**Georgeta Florea, *ideologie și cunoaștere*, București,
Edit. politică, 1979**

Literatura de factură sociologică și politică consacrată problematicii ideologiei însumează în momentul de față un număr impresionant de titluri, dat fiind interesul științific pentru acest domeniu în condițiile creșterii rolului ideologiei în viața societății. Termenul însuși de *ideologie* comportă o multitudine de accepțiuni contradictorii, antinomice, iar relația dintre ideologie și cunoaștere, dintre ideologie și știință, chiar dacă nu este neapărat insolubilă, rămîne oricum deschisă. Apărută sub egida Editurii politice, lucrarea Georgetei Florea, centrată tocmai pe analiza acestei relații, este, credem, suficient de revelatoare, atît din punct de vedere al disciplinei în interiorul căreia își situează demonstrația teoretică — sociologia cunoașterii — cu toate riscurile și beneficiile ce decurg de aici, cit și din punctul de vedere al utilității unei atari explorări teoretice pentru specialiștii din domeniul științelor sociale sau pentru publicul larg din țara noastră. O interogație inițială pare să guverneze întreg demersul autoarei: „Să rămînă ideologia fidelă vocației sale și să dialogheze cu știința sau să se autodesființeze ca anaeronică reprezentînd preistoria cunoașterii umane? Să-și apropie continuu tehnicile științei și, cu ajutorul lor, să realizeze cunoașterea partizană, dar obiectivă, a vieții sociale și să fundamenteze teoretic acțiunile de schimbare și perfecționare continuă a societății sau să

rămînă doar un mod oarecare prin care oamenii se raportează la condițiile de viață?” (p. 11).

Urmînd calea deschisă de clasicul marxismului în abordarea și tratarea ideologiei, autoarea își structurează propriul discurs teoretic, ținînd cont de reperele ce marchează marile etape ale devenirii sociologiei marxiste a ideologiei. Ea nu întreprinde însă nici o investigație de ordin istoric, nici o analiză de ordin strict conceptual. O redefinire a conceptului de ideologie în condițiile actuale presupune, desigur, raportul și cu alte categorii filozofice. Conceptul de ideologie a avut la clasicul de la început mai multe accepțiuni, desemnînd, de la caz la caz, corespunzător contextului discuției, cînd fenomenul de „falsă conștiință”, cînd ansamblul de reprezentări iluzorii și mistificări prin intermediul cărora clasa exploatatoare își exercită dominația spirituală asupra societății, în societățile scindate în clase antagoniste. De aceea ar fi periculoasă, poate, identificarea unei singure accepțiuni ca fiind cea care ar reprezenta în chip categoric punctul de vedere al întemeietorilor marxismului. Pentru Georgeta Florea, trecerea în revistă a momentelor constituirii sociologiei marxiste a cunoașterii, și respectiv a ideologiei, are în primul rînd o valoare operațională prin rezultatele și achizițiile teoretice propriu-zise la care conduce, dar mai ales prin sensul și forța procesului intelectual declanșat. Așa cum subliniază cu dreptate

autoarea: „Ei (clasicii marxismului — *sUBL. ns.*) au fost preocupați de sociogeneza «ideologiei» și nu de elaborarea unei definiții riguroase și complete care să lămurească de ce unul și același individ poate opera și o cunoaștere ideologică și una științifică, și una partizană, cosubstanțial angajată și angajantă și una «obiectivă», neutrală. Marx și Engels nu au fost preocupați să lămurească ce temel ontologic are logica producătoare de ideologie, ci au analizat funcționalitatea ei socială” (p. 44). Dealtminteri, Lenin și ulterior Gramsci aveau să constate că sensul și valoarea conceptului de ideologie depinde în cazul unei analize ce tinde să atribuie practicii istorice ultimul cuvânt, de modul în care se realizează disocierea accepțiunii termenului de ideologie ca suprastructură necesară a unei structuri într-o societate dată — de accepțiunea ideologiei ca „falsă conștiință”.

Georgeta Florea procedează însă și la analiza, este drept destul de sumară, a principalelor orientări și tendințe din gândirea nemarxistă privind ideologia. Ea se oprește, mai ales, asupra imposibilității funciare a teoriilor nemarxiste referitoare la ideologie, de a statua în mod lucid și constructiv funcția gnoseologică a acesteia și funcționalitatea socială a suprastructurilor ideologice în condițiile epocii contemporane. Autoarea ne semnalează contribuțiile pertinente, dar și erorile marilor curente din gândirea filozofică care au abordat conceptul sau realitatea fenomenului ideologiei (neopozitivismul, fenomenologia, neokantianismul, pragmatismul), insistând asupra pozițiilor citorva reprezentanți ai sociologiei contemporane: Max Weber, Karl Mannheim, Georges Gurwitsch. Nu sînt ignorate nici luările de poziție ale altor sociologi și politologi sau filozofi, ca Gunnar Myrdal, Jürgen Habermas, F. Gonneth, Talcott Parsons, E. Shils, J. Ellul, J. W. Lapierre, Daniel Bell, Raymond Aron, Alain Touraine și alții care, din punctul de vedere al autoarei, vin să întărească, prin similitudine sau contrast, anumite afirmații, întregind o perspectivă și un sistem de referință.

Georgeta Florea pledează pentru ideea variabilității cunoașterii, reconsiderînd, din perspectiva condițiilor societății contemporane, capacitatea celor două genuri fundamentale de cunoaștere — științifice și ideologice — de a răspunde, cu mijloacele și modelele teoretice ce le sînt subiacente, nevoilor de explorare a realităților actuale. În această ordine de idei, lucrarea acordă o atenție deosebită evidențierii specificității condițio-

nării sociale a cunoașterii de către cadrele sociale, raportul dintre subiect și obiect, dintre nivelurile cunoașterii ideologice, dintre evaluare și explicație, dintre evaluare și obiectivitate, dintre obiectivitate și parțialitate etc. Departele de a fi un mod perimat sau inadecvat de cunoaștere, de a introduce un coeficient de refracție ideologică care să deformeze imaginea realității, cunoașterea ideologică permite stabilirea unei relații dialectice între subiectul colectiv cunoscător (clasa muncitoare și partidul politic revoluționar, de exemplu) și obiectul cunoașterii sociale (societatea în totalitate sau fragmente ale acesteia, în măsură să confere acțiunii revoluționare o strategie clară, garanția eficienței).

Pe această cale, Georgeta Florea realizează o necesară conexiune cu idelle de inestimabilă valoare teoretică și practică ale partidului nostru privind rolul și funcția ideologiei în procesul edificării societății socialiste multilateral dezvoltate, ale secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Subliniind caracterul creator și original al concepției Partidului Comunist Român privind necesitatea creșterii influenței factorului ideologic, a activității politico-ideologice, de formare a conștiinței socialiste în societatea noastră, autoarea relevă preocuparea constantă a partidului pentru ridicarea pe o nouă treaptă calitativă a întregii munci ideologice, pentru transformarea ideologiei într-o puternică forță materială a mersului înainte al societății pe calea socialismului și comunismului.

Construită pe scheletul unei teze de doctorat, prin structura și finalitatea ei, în consens cu intențiile autoarei, lucrarea suscită discuții, opinii și chiar polemici în rîndul specialiștilor din sfera științelor sociale și a tuturor celor ce acționează în domeniul ideologic și educativ. Impregnată adesea de o doză de didacticism, ea constituie totuși o contribuție neignorabilă între lucrările sociologice de la noi, din păcate atît de puține, care își propun să angajeze un dialog. Încercarea autoarei, cu meritele și limitele inerente oricărei acțiuni de acest fel, constituie însă un pas necesar care, o dată făcut, trebuie să atragă după el alți pași, mai energici, în vederea abordării cu mai mult curaj a problemelor majore, fie ele și spinoase, ale sociologiei contemporane, ale disputelor ideologice din epoca noastră, de pe pozițiile marxismului creator.

Mihai Milca

Laboratorul de sociologie al I.P.C.T.

Stana Buzatu, *Condiția femeii—dimensiune a progresului contemporan*, București, Edit. politică, 1979

În contextul politicii partidului privind promovarea și folosirea integrală a forței de muncă feminine, a rolului important al femeilor în dezvoltarea patriei noastre, lucrarea elaborată de Stana Buzatu reprezintă o contribuție la cunoașterea științifică a întregii problematice referitoare la condiția femeii în societate, adeseori tratată superficial, dar mai ales statistic. Structurarea problemelor ne permite o înțelegere logică în timp a unor concepte, teorii, idei referitoare, la condiția femeii, cum ar fi: a. noțiunea de condiție a femeii; b. caracterul antagonic al progresului în societatea capitalistă contemporană și reflectarea acestuia în condiția femeii; c. feminismul; între trecut și viitor; d. lupta pentru eliberarea femeii în cumpăna luptei pentru soluționarea problemelor globale ale progresului social contemporan; e. socialismul și condiția femeii; edificarea socialismului în România, tărîm istoric al emancipării depline și al afirmării plene a femeii în societate.

În analiza, dezbateră și interpretarea acestor probleme cuprinse în lucrare, autoarea a folosit atât metoda istorico-logică, cât și metoda de cercetare sociologică, accentul fiind pus pe analiza de conținut a diferitelor tipuri de documente. Întreaga problemă este abordată „din perspectiva concepției materialist-dialectice și istorice, în virtutea căreia condiția femeii reprezintă o expresie și unul din criteriile de amplă referință istorică a însăși condiției existențiale a societății în general și a stadiului umanizării în special” (p. 11).

În abordarea științifico-analitică a întregii probleme se au în vedere aprecierile din documentele partidului nostru, ale tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al partidului, cu privire la necesitatea unei analize științifice multilaterale determinist-istorice nu numai asupra cauzelor mai îndepărtate care au generat condiția de discriminare și asuprire a femeii, ci, dimpotrivă, și asupra acelor procese complexe social-politice, a condiționărilor de esență ideologică care influențează judecățile de valoare privind actualele dimensiuni social-umane ale unei atari problematice. Problema privește, deci, obiectiv necesitatea unei tratări realiste în concordanță cu noile condiții sociale din epoca noastră. „Viața demonstrează — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — că, în zilele noastre, femeile — care reprezintă mai mult de jumătate din populația globului — se impun tot mai evident ca o puternică forță socială, joacă un rol

esențial, alături de bărbați, în viața economică, politică și socială, în accelerarea progresului material și spiritual al popoarelor, a întregului proces de înnoire progresistă a societății”¹. Pornind de la această teză, autoarea a tratat tema lucrării în diversitatea condițiilor economice și social-politice în care trăiesc și muncesc femeile din diverse țări și orinduirii sociale, luptînd și afirmîndu-și voința și personalitatea.

Sînt abordate în mod partinic, realist, condițiile în care femeile din lumea capitalistă trebuie să lupte pentru soluționarea problemelor vitale ale omenirii: pacea, dezarmarea, subdezvoltarea, lupta pentru cucerirea și consolidarea independenței naționale a popoarelor pentru o nouă ordine economică, pentru echitate și dreptate, pentru democratizarea relațiilor internaționale. „În această lumină, între cursa înarmărilor și emanciparea reală a femeii apare explicit un raport invers proporțional pe cît de dur, pe atît de dramatic. Femeile sînt profund interesate în lichidarea enormei și iraționalei risipe de resurse materiale și umane pe care o reprezintă cursa înarmărilor” (p. 17). O atenție deosebită se acordă rolului pe care-l are femeia în cadrul familiei, evoluției raporturilor familiale-sociale și economice care s-au stabilit în diferite orinduirii sociale și care au afectat independența economică a femeii, forțînd-o de multe ori să se supună unor canoane care i-au îngreunat emanciparea. „Emanciparea femeii este condiționată de emanciparea globală a societății, căci însuși acest proces de emancipare este un fenomen global care vizează toate laturile și zonele vieții sociale” (p. 96).

Pentru înțelegerea situației femeilor din țările capitaliste și a luptei pe care o duc, este semnificativă concluzia formulată în lucrare, care sintetizează studiul unei bogate literaturi de specialitate: „Boala societății numită «de consum» este, desigur, generală și privește în modul cel mai grav condiția muncii membrilor săi indiferent de sex, de vîrstă, dar în virtutea noilor circumstanțe, a noilor procese ale dezvoltării capitalismului, fenomenele vor fi resimțite mai acut în grupările și categoriile marginale sau marginalizate,

¹ Nicolae Ceaușescu, *Mesaj adresat Conferinței Mondiale a Anului Internațional al Femeii—Ciudad de Mexico*, 19 iunie 1975, în vol. *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 11, București, Edit. politică, 1975, p. 830.

ale căror caracteristici descrise de sociologi și politologi se regăsesc în realitatea trăită a majorității covârșitoare a femeilor" (p. 230—231).

Rapidele transformări economice, sociale și politice, științifice și tehnice pe care secolul nostru le parcurge și care au schimbat radical fizionomia lumii contemporane au situat și situează femeile în fața a noi și mari responsabilități, confirmându-se teza că succesul oricărei lupte sociale, politice, naționale reclamă participarea unită a milioanele de femei, ale căror interese sînt legate de lupta pentru progres social.

Ultimul capitol este consacrat integrării socioprofesionale a femeilor, condițiilor de afirmare plenară a femeilor, de emancipare în țara noastră. Printr-o tratare riguros științifică, autoarea realizează o sinteză a principalelor etape ale rezolvării problemelor ridicate de condiția femeii, de situația ei în cadrul societății, analizînd contextul economico-social și politic care a favorizat schimbarea radicală a locului și rolului femeii în condițiile societății socialiste. Saltul calitativ pe care îl marchează integrarea femeii în practica productivă socială, în condițiile socialismului, rezidă în notele esențial diferite ale statusului de care ea beneficiază, alături de bărbat, prin calitatea de producător și de stăpîn al mijloacelor de producție (p. 418).

În țara noastră, femeile participă alături de bărbați în toate sectoarele de activitate,

asumîndu-și responsabilități complexe, afirmîndu-se în calitate de conducători ai diferitelor sectoare economice, social-culturale, politice. Datorită politicii științifice a P.C.R., femeii li sînt asigurate condiții optime de exercitare a rolului ei de cetățean, de om politic, concomitent cu acela de soție și mamă. „Participarea femeii la umanizarea mediului social comportă, în socialism, semnificația posibilității — pentru întâia oară în istorie — satisfacerii dezideratelor milenare legate de recunoașterea socială a rolului ei în sinul societății” (p. 423).

În lucrare se evidențiază teza că integrarea social-politică a femeilor de la orașe și sate a urmat și urmează o linie mereu ascendentă, manifestîndu-se ca un important factor de progres social general, ca tărîm al modelării condiției sociale a femeii și, totodată, al modelării raporturilor dintre toți membrii societății.

Prin informația științifică și patosul convingător, lucrarea este o invitație la dezbateri, la participare efectivă la o cunoaștere mai documentată a acestei problematice majore a lumii contemporane, dar și un instrument de cunoaștere științifică a unor probleme deosebit de interesante.

dr. Maria Tudose

Academia „Ștefan Gheorghiu”

Dictionar enciclopedic de psihologie (coordonator principal Ursula Șchiopu),

București, Universitatea din București, Facultatea de istorie-filozofie, 1979, vol. I, II, III.

Multiplicarea la Universitatea din București a primului *Dictionar enciclopedic de psihologie* românesc, însumînd peste 1 400 de pagini, oferă exemplul pozitiv al depășirii prejudecății „că doar cei ce au o vastă cultură și experiență de specialitate se pot încumeta să întreprindă o astfel de acțiune” (*Cuvînt înainte*, p. 11). Desigur, excepția nu înlătură ci întărește regula.

Este meritul de necontestat al prof. dr. Ursula Șchiopu de a fi militat pentru reunirea capacităților celor din învățămîntul psihologic universitar în scopul elaborării acestei lucrări pe vaste proporții. Coordonînd un larg colegiu de autori (douăzeci de profesori și douăzeci și cinci de studenți care au efectuat materialele

de bază ale *Dicționarului*), prof. dr. Ursula Șchiopu pune la dispoziția specialiștilor și a celor care au preocupări în domeniul psihologiei și al științelor conexe un util instrument de lucru, remarcabil nu numai prin bogăția informației, dar și prin multe din soluțiile redacționale adoptate.

Realizarea activității analitice de definire a termenilor psihologici, în perspectiva concepției materialist-dialectice și istorice, principiu fundamental în elaborarea *Dicționarului*, se evidențiază cu deosebire, cum era și firesc, în abordarea obiectului de studiu al psihologiei generale, al psihologilor specializați și al disciplinelor conexe. Psihicul — ca obiect de studiu al psihologiei — este înțeles

intr-o manieră activă, ca proces de transformare subiectivă a realității obiective reflectate în modul de orientare al individului. Adoptându-se această concepție la conținutul psihologie al acțiunii subiectului, *Dicționarul* reușește să depășească tratarea general-filozofică a psihicului, conceput doar ca „reflectare subiectivă a lumii obiective”.

Dezvoltarea stadială a psihicului înregistrează un salt calitativ sub influența muncii și a comunicării, dobândind la om caracteristica reflectării abstracte, exprimată prin limbaj, ca și proprietatea de a proiecta anticipativ pe plan mental rezultatele acțiunii. Specific psihicului uman — conform *Dicționarului* — este nu numai reflectarea lumii înconjurătoare, dar și reflectarea propriei persoane și a relațiilor acesteia cu mediul natural și social de existență. Se manifestă, specific, aici nu numai nivelul reflectării conștiente, dar și nivelul fenomenelor psihice neconștiente. O astfel de înțelegere a psihicului permite reconstrucția teoretică a psihologiei fundamentată pe concepția revoluționară despre om și societate, integrând organic și valorificând critic datele unor cercetări de inspirație nemarxistă, care au fost atestate însă științific și verificate în practica socială.

Psihologiile specializate („ramurile psihologiei generale”) sunt prezentate în ordine alfabetică, corespunzător exigențelor unui dicționar enciclopedic. Tendința de a nu fărâmița domeniul psihologiei într-o serie de ramuri și subramuri corespunde unei justificate strategii de reconstrucție teoretică a științei. S-ar fi impus, poate, semnalarea tuturor ramurilor și subramurilor deplin statuate, concomitent cu precizarea tratatelor, manualelor și lucrărilor de sinteză reprezentative.

Intenția autorilor de a condensa o cît mai mare cantitate de informație a condus, pe de o parte, la includerea unui impresionant număr de termeni și de fișe de dicționar și, pe de altă parte, la consemnarea, în cele mai multe cazuri, a evoluției conceptelor psihologiei și semnalarea contribuției psihologilor reprezentativi ceea ce, desigur, constituie un fapt pozitiv.

Așa cum se precizează în *Cuvîntul înainte*, în vocabularul psihologiei pot fi identificate următoarele categorii de termeni: de specialitate, cu accepțiune bine stabilită; termeni de specialitate, cu accepțiuni multiple datorate cercetărilor unei școli psihologice sau alteia; termeni specifici unei anumite școli psihologice; termeni elaborați în cadrul unor concepții psihologice discutabile, cu contribuție diferențiată la dezvoltarea psihologiei și, în fine, termeni cu sensuri ignorate sau în situație semicritică (de exemplu: atenție, voință etc.). La această clasificare a terminologiei psihologice se adaugă în *Dicționar* și fișele-

termeni cu privire la tehnicile de psihodiagnoză, de psihoterapie, de psihopedagogie, prezentarea unor curente psihologice, a unor psihologi de mare prestigiu, precum și a contribuției unor psihologi români. Clasificarea amintită — care are și valoare de model — prefigurează arhitectura *Dicționarului*. Incluziunea distinctă în clasificare a termenilor proprii psihologilor specializate ar fi asigurat, poate, o mai echilibrată imagine a dezvoltării fiecărei ramuri a psihologiei generale. Așa se explică, probabil, faptul că în lucrare progresele înregistrate de multiplele psihologii de ramură sînt inegal redată. În comparație cu psihologia medicală, psihologia socială, de exemplu, apare oarecum sărăcită atît sub raportul numărului termenilor proprii, cît și în tratarea acestora. Astfel, dintre termenii psihosociologiei, din *Dicționar* lipsesc termeni cum ar fi: facilitare socială, opinie publică, propagandă, stare de spirit etc.

Evocarea cît mai multor lucrări și studii românești de psihologie — scop declarat în *Cuvîntul înainte* — dă *Dicționarului* o semnificație în plus, întrucît permite marcarea contribuțiilor românești la dezvoltarea științei. Sub acest raport, *Dicționarul* reprezintă o condensată istorie, adusă la zi, a dezvoltării psihologiei românești în contextul psihologiei mondiale. Foarte inspirate și utile sînt tabelele cu fondatorii și clasicii psihologiei, cu istoricul psihologiei experimentale și al preocupărilor de selecție și orientare profesională din țara noastră și din străinătate.

Dicționarul își îndeplinește astfel obligația de onoare asumată de a valorifica cercetările psihologice din țara noastră, contribuind la o mai exactă autoevaluare a psihologiei românești. Alături de personalitățile recunoscute pe plan mondial, se acordă credit generos unor autori români, profesori și cercetători. Numărul acestora ar fi putut fi sporit prin includerea și a altor specialiști din domeniul psihologiei, ca și a unor remarcabile personalități din științele conexe psihologiei. Atenția preferențială cu care au fost tratate unele cadre didactice — explicabilă, avînd în vedere că *Dicționarul* este în primul rînd al studenților — se cere echilibrată într-o nouă ediție, în care vor fi, cu siguranță, eliminate și actualele deficiențe legate de redactare și multiplicare (vezi paginile 348—vol. I; 52—vol. II; 301—vol. II; 160—vol. III ș.a.).

Bine structurat în ansamblu, *Dicționarul enciclopedic de psihologie* reprezintă o lucrare utilă și modernă, în măsură să dea o imagine cuprinzătoare a psihologiei din țara noastră și pe plan mondial, la începutul celui de-al doilea centenar al dezvoltării ei ca știință experimentală.

Conf. dr. Septimiu Chelcea
Academia „Ștefan Gheorghiu”

Böhm Antal, Pál László, *Muncitorii navetiști, editată de Institutul de științe sociale al Comitetului Central al P.S.M.U., Budapesta, 1979**

Printre problemele majore care preocupă sociologia maghiară contemporană, un loc de primă importanță îl ocupă problema navetismului.

Profunde transformări social-economice din țara vecină — R. P. Ungară — în anul socialismului, ca urmare a puternicii industrializări și, în corelație cu aceasta, dezvoltarea rapidă a centrelor urbane, ridică complexe probleme privind utilizarea cu maximum de eficiență a forței de muncă. Investigarea acestor procese constituie obiectul lucrării *Muncitorii navetiști*, efectuată la comanda C.C. al P.S.M.U. Autorii iau în discuție problematica pe care o ridică navetismul, folosind datele culese din cercetarea sociologică efectuată, încearcă să dea răspuns la implicațiile prezente și viitoare ale fenomenului, la formele sale de manifestare, la locul ocupat de navetiști în sistemul social-politic, definirea pe baza acestei analize a populației cercetate și schițarea perspectivelor dezvoltării procesului studiat.

Prima parte a lucrării cuprinde o analiză istorică asupra procesului de aglomerație a localităților urbane în strinsă corelație cu amplificarea puternică a navetismului. De aici rezultă faptul că istoria navetismului este inseparabil legată de istoria urbanizării. Concentrarea producției și a instituțiilor, dezvoltarea serviciilor în orașe au creat implicit și o cerere crescândă de forță de muncă, satisfacerea acestei cereri realizându-se prin atragerea muncitorilor din zonele apropiate orașelor. Analiza istorică a permis autorilor să elaboreze ipoteza cercetării, după care: „procesele de aglomerație, precum și fenomenul navetismului se află într-o legătură organică. Specificul vieții muncitorilor îl vom putea dezvălui dacă vom cerceta condițiile lor de viață într-o strinsă corelație cu procesele aglomerației” (p. 43).

Datele statistice folosite de autori le-a dat posibilitatea să evalueze importanța social-politică a problemei studiate și, totodată, să motiveze necesitatea cercetării fenomenului. Astfel, dacă în 1960, din totalul populației ocupate de 4 760 000 de lucrători, navetiștii reprezentau 13,4%, în 1970 din 4 974 000 populație de lucrători, 20% reprezentau navetiștii, ceea ce pe un deceniu reprezintă

o creștere de 50%. Deci, la fiecare cinci lucrători, unul era navetist.

Determinarea ponderii navetiștilor în cadrul populației active a țării a făcut posibil ca, în a doua parte a lucrării, autorii să stabilească locul lor în structura socială a țării. După o analiză critică asupra diferitelor puncte de vedere, potrivit cărora această categorie de muncitori reprezintă o categorie distinctă de cea a țăranilor și a muncitorilor propriu-ziși, autorii constată că această categorie se transformă din țăranii în muncitori, reprezentând un strat eterogen și nicidecum o clasă, având o formă specifică de viață, de tranziție, care îi deosebește net atât de modul de viață al țăranilor, cât și de cel al muncitorilor.

Caracteristicile prin care navetiștii se deosebesc de alte categorii de muncitori sînt: a. consumarea unei cantități de timp pentru deplasarea la locul de muncă; b. frecvența zilnică a deplasării, care îi deosebește de alte categorii de populație care fac mișcarea pendulară ocazional sau la intervale mai mari (săptămînal sau lunar), întrucît navetiștii nu întrerup legătura cu familia, nici cu localitatea de reședință, avînd contacte permanente, zilnice cu aceasta; c. deplasarea are loc, în general, cu mijloacele de transport în comun; d. locul de muncă se află într-un alt teritoriu administrativ decît domiciliul, în această categorie de populație încadrîndu-se și cei care pleacă din localitățile rurale spre cele urbane sau din localitățile urbane spre alte localități urbane, cit și pe cei din localități urbane care se deplasează spre localități rurale; e. în general, deplasarea se face din teritorii mai puțin dezvoltate spre localități mai dezvoltate din punct de vedere industrial; f. structura ocupațională specifică determină și un mod de viață propriu. Pornind de la aceste trăsături specifice ce caracterizează navetismul, autorii propun definirea operațională a muncitorului navetist ca fiind acea persoană care „se deplasează zilnic, îndeosebi cu mijloace de transport în comun, dintr-o localitate (sătească) mai puțin dezvoltată spre un loc de muncă care se găsește într-o localitate (urbană) mai dezvoltată — diferită din punct de vedere administrativ de prima —, deplasare care presupune un timp mai mare decît media timpului de deplasare a muncitorilor localnici; acela care în localitatea de domiciliu poate efectua, de regulă, și activități complementare sau care, datorită încercării de a depăși, cu forțe

* Böhm Antal, Pál László, *A bejártó munkósar*, M. Sz. MP K. B., Társadalamtudományi Intézet, Budapest, 1979.

proprii, dezavantajele infrastructurale ale localității de domiciliu, este obligat la muncă suplimentară și consum redus. Navetistul își formează un sistem de activități proprii care-l deosebesc atât de muncitorii urbani, cit și de cei rurali; are un mod de viață specific, caracterizat prin colectivitate în localitățile de domiciliu și prin marginalitate* la locul de muncă, prin participare parțială, precum și activitate politică și socială limitată" (p. 169).

Modul de viață al navetiștilor, prin forma lui de tranziție și mediere între oraș-uzină și sat, între sat-oraș (ei fiind purtători ai normelor și valorilor sociale proprii celor două medii între care pendulează), imprimă și diferite forme tranzitorii de activități extra-profesionale. Astfel, cei din mediul sătesc folosesc timpul liber pentru munci agricole, producând pentru nevoile proprii de consum. Majoritatea navetiștilor prestează munci fizice, neagricole (sezoniere sau ocazionale), sau folosesc timpul liber pentru continuarea studiilor, pentru acțiuni social-politice și obștești, sint însă și persoane care-și pierd timpul fără un conținut real.

Munca industrială oferă navetiștilor alternative diferite de viață. O parte din aceștia sint mulțumiți de situația lor și nu aspiră spre alte unități unde ar putea obține unele avantaje. O altă parte încearcă să folosească diferite forme de ruptură, evadare din vechiul mod de viață, urmărind apropierea, pe diferite căi, de orașe (stabilirea domiciliului în localitatea în care își desfășoară activitatea), creîndu-și un mod de viață de tip urban. Partea cea mai numeroasă însă — privind greutatea navetei la locul de domiciliu — încearcă să-și construiască o bază consistentă de viață.

Aceste alternative ale modului de viață specific navetiștilor le-a oferit autorilor o bază corespunzătoare de analiză a situației social-politice a acestei categorii de populație.

* Prin termenul de „marginalitate”, autorii înțeleg consecințele ce decurg din disocierea locului de muncă și a locului de reședință. Din această dualitate se naște un mod de viață și un comportament specific manifestat prin neparticiparea la problemele social-obștești, navetiștii devenind doar simpli „cetățeni locatari” ai localității respective; în general, au o calificare inferioară față de media generală de calificare a muncitorilor, ceea ce face să fie angajați la munci fizice grele; nu folosesc posibilitățile culturale oferite de orașe, nu au o legătură solidă nici cu uzina, dar nici cu localitatea de reședință, ceea ce le permite să „scape” de sub controlul social, să ducă o viață mai dezordonată care poate să ducă la manifestări deviante.

Începutul navetei, în mod cert, produce o ruptură în comportamentul social-politic și, în ultimă instanță, și în concepția despre viață. Comportamentul lor este caracterizat mai ales prin indiferență și tendință de apărare față de valori, norme specifice urbane. Această existență îngustă, caracteristică etapei de început a pendulării, la prima generație, se asociază și cu neparticiparea lor la viața politică. În această situație, navetistul devine numai forță de muncă și, în majoritatea cazurilor, nu de cea mai bună calitate (fiind necalificați, indisciplinați, needucați în spiritul clasei în care debutează). După o asemenea condamnare gravă a fenomenului, autorii se întreabă pe drept cuvînt: *Ce-i de făcut? Să se desființeze navetismul sau să se mule obiectivele industriale în zonele sătești?* — soluții imposibile de realizat în viitorul apropiat. Singura posibilitate ar fi o acțiune pe două planuri, pe de o parte, înlesnirea unor condiții civilizate navetei și mediului lor de viață, pe de altă parte, asigurarea acelor condiții care transformă navetistul în muncitor posedînd în întregime valorile clasei muncitoare. Adică, realizarea comportamentului și a modului de viață muncitoresc la un nivel la care navetistul nu mai este privit ca forță de muncă, ci ca muncitor adevărat cu rang egal cu ceilalți din clasa sa.

Desigur, acest proces de trecere dintr-o clasă socială în alta, de la țaran la muncitor, este determinat istoric. Analiza retrospectivă a navetismului din Ungaria redă această perspectivă, de evoluție istorică, calitativă, care este sesizabilă la generațiile tinere. Astfel, la generația a doua și a treia de muncitori navetiști (proveniți din familii de navetiști) apar în mod evident trăsături noi, ca participarea lor activă la viața socială și politică, valențe ale integrării depline în statutul de muncitor, solicitînd și beneficiînd de posibilitățile social-politice oferite de întreprindere, luînd asupra lor sarcinile unității, uzînd de drepturile și posibilitățile oferite de pregătirea profesională și culturală, într-un cuvînt, beneficiînd de viața muncitorească emancipată. După opinia autorilor, în prezent, marea majoritate a navetiștilor se află încă într-o situație intermediară, de marginalitate atât în mediul de domiciliu, cît și la locul de muncă. Majoritatea navetiștilor sint încă greu „antrenați”, iar comportamentul lor social-politic se caracterizează prin reținere, chiar mai mult, prin indiferență față de organismele sindicale și obștești din întreprindere și de la locul de reședință, față de acțiunile integratoare ale acestora (p. 225). Analiza tendințelor navetismului le-a permis autorilor să constate că pentru următorii ani și chiar peste decenii, fenomenul va cunoaște o creștere, mai ales în sectorul terțiar, dar și

în celelalte ramuri ca urmare a dezvoltării industriale și, implicit, a creșterii gradului de urbanizare a localităților și a mecanizării lucrărilor agricole. Aceste tendințe fac ca problema navetismului în Ungaria să fie ridicată la rangul de problemă de stat și să fie studiată în mod științific, fiind corelată cu prognozele de dezvoltare economică, de urbanizare a localităților și de folosire a forței de muncă. Soluționarea acestei probleme sociale pe termen lung, autorii o văd prin dezvoltarea treptată, la un grad de civilizație corespunzător a condițiilor de locuit, urbanizarea acestora, iar pe de altă parte, prin dobândirea de către navetiști a statutului de muncitor total, prin asigurarea unor condiții sociale egale și a unui mod de viață cât mai demn.

Considerăm că lucrarea *Muncitorii navetiști* sesizează o serie de dimensiuni semnificative ale fenomenului complex al navetismului furnizând, totodată, unele soluții și sugestii realiste ce ar putea constitui un îndreptar valoros pentru controlul acestui proces.

Dincolo de aspectele specifice pe care acest fenomen le îmbracă în R. P. Ungară, lucrarea, mai ales prin modul de punere a problemelor, dar și prin unele metode și procedee de investigație poate fi utilă în investigarea unor procese similare care se desfășoară în țara noastră.

Alexandru Koncz

Cursul postuniversitar de sociologie cu frecvență
Academia „Ștefan Gheorghiu”

Demokratyzm socjalistycznego systemu politycznego P.R.L. (Democratismul sistemului politic socialist al R.P. Polone). Pod redakcją,

A. Lopatki, J. Wawrzyniaka, Warszawa, Książka i Wiedza, 1978

După cum se cunoaște, una din trăsăturile esențiale ale sistemului politic socialist o constituie democratismul acestuia. Indisolubil legată de esența noului orinduirii, democrația socialistă prezintă, însă, importante particularități în funcție de realitățile concrete ale fiecărei țări, formele și metodele sale concrete de realizare evoluind și dezvoltându-se în strinsă legătură cu condițiile social-economice și politice din fiecare țară socialistă.

Consacrată unor probleme care stau cu prioritate în atenția științei politice poloneze actuale, lucrarea pe care o recenzăm prezintă interes pentru cititorii români tocmai prin aceea că înfățișează, într-o privire de ansamblu, noile evoluții ale democrației socialiste în țara vecină și prietenă, în concordanță cu actuala sa etapă de dezvoltare.

Interesul cititorului este captat încă din introducerea lucrării, în care sînt supuse unei pertinente analize științifice cele mai importante și actuale probleme teoretice ale democrației. În această parte a lucrării se impune atenției, deosebi, studiul *Locul istoric al democrației socialiste*, semnat de Zygmunt Rybicki și Andrzej Werblan, în care autorii fac o bogată și fundamentală incursiune istorică pentru stabilirea tradițiilor democratice ale societății. După cum arată ei, „cele mai timpurii și mai largi tradiții

democratice notate de istorici aparțin perioadei trecerii de la comuna primitivă la societatea împărțită în clase” (p. 9).

În societatea burgheză funcționează aproape exclusiv „*democrația indirectă*”, ca rezultat al luptei dintre partidele politice rivale. În condițiile capitalismului, suprastructura politică are ca scop „*instituționalizarea și pietrificarea*” întregului sistem politic, în vederea menținerii divizării societății în clase antagoniste. Aceste fenomene — constatate de autorii — se răsfrîng, implicit, și asupra sistemului democrației burgheze sau „*pluralismului politic*”.

Fundamentală opusă deosebirilor de concepții politice, în cele mai diferite probleme de natură socială, economică sau culturală, pe care le generează împărțirea societății în clase antagoniste, diversitatea de opinii, aprecieri și inițiative, care se manifestă în societatea socialistă, constituie „*o trăsătură durabilă a activității umane*” (p. 13). Socialismul, subliniază autorii, reprezintă orinduirea socială care creează condiții tot mai bune pentru manifestarea celor mai diverse inițiative, confruntări de idei, de opinii, a criticii și autocriticii.

În continuarea studiului lor, autorii analizează conceptul de „*pluralism politic*”, prin prisma realităților politice, economice și

sociale ale Poloniei populare, a sistemului partidist din această țară, caracterizat prin existența a trei partide politice prietene care colaborează strins între ele și care reflectă, fiecare în parte, interesele anumitor clase și grupuri sociale: Partidul Muncitoresc Unit Polonez (P.M.U.P.), Partidul Țărănesc Unit (P.Ț.U.) și Partidul Democrat (P.D.). Cu prilejul analizei efectuate, autorii fac o distincție esențială între conceptul de pluralism politic în capitalism și pluralismul socialist, subliniind limitele celui dintâi, bazat pe teza „regulii jocului” în viața politică.

Partea a doua a aceluiași studiu este consacrată tradițiilor democratice ale poporului polonez, precum și realizărilor obținute în domeniul democrației socialiste din Polonia, noilor orientări stabilite în această direcție de Congresele al VI-lea și al VII-lea ale P.M.U.P.

Lucrarea cuprinde, în continuare, un grup de studii care se ocupă de analiza funcționării democrației în domeniile economic, social și juridic ale R. P. Polone.

Din acest mare grupaj reține atenția studiul *Evoluția structurii sociale, premisă a dezvoltării sistemului politic socialist*, elaborat de cunoscuții politologi Włodzimierz Wesołowski și Jerzy Wiatr, și consacrat analizei schimbărilor globale intervenite în structura socială a Poloniei populare după cel de-al doilea război mondial.

Studiul apreciază că succesele obținute în domeniul economic de către R. P. Polonă în anii '50 și '60, îndeosebi ca urmare a industrializării, au permis țării să intre în anii '70 într-o nouă fază de dezvoltare industrială, aceea a făuririi bazei moderne a industriei și, implicit, a noului tip de muncitor.

În cadrul aceluiași studiu este examinată corelația dintre integrarea socialistă a poporului polonez și dezvoltarea continuă a democrației socialiste, proces ce se desfășurează în condițiile exercitării rolului conducător al Partidului Muncitoresc Unit Polonez, trăsătură care constituie baza întregului sistem al democrației socialiste.

Corelația între problematica democrației socialiste și rolul conducător al P.M.U.P. constituie și obiectul unui studiu distinct, intitulat *Noțiunea de rol conducător al P.M. în Polonia*, elaborat de prof. dr. Adam Lopatka care constituie un model de tratare teoretică a interdependenței dintre rolul conducător al P.M.U.P. și dezvoltarea democrației socialiste în Polonia populară. Pentru facilitarea înțelegerii noțiunii de rol conducător, autorul analizează această noțiune în strinsă legătură cu puterea poporului muncitor de la orașe și sate și cu „dictatura clasei muncitoare”.

Clasa muncitoare, subliniază autorul, are ca „aliat principal țăranimea muncitoare, precum și intelectualitatea și meșteșugarii” (p. 93). În acest sens, rolul conducător al clasei muncitoare are la bază „comunitatea intereselor fundamentale ale clasei muncitoare și a celorlalte clase și pături ale populației” (p. 93).

Autorul precizează, totodată, că rolul conducător al partidului nu se poate identifica cu dictatura clasei muncitoare, deoarece aceasta este exercitată de către clasa muncitoare, sprijinită de aliații ei de clasă. Partidul, ca cea mai înaltă formă a organizării sociale a clasei muncitoare și a tuturor oamenilor muncii, exercită rolul conducător al clasei muncitoare, al tuturor oamenilor muncii, al întregului popor polonez, având o influență covârșitoare asupra statului socialist și a altor organizații ale oamenilor muncii (p. 102).

Pe de altă parte, argumentează autorul, rolul conducător al partidului nu se poate identifica cu „dictatura clasei muncitoare”, deoarece fără rolul conducător al partidului nu este posibilă menținerea „dictaturii clasei muncitoare” și a puterii „poporului muncitor de la orașe și sate”. De aici decurge însemnătatea fundamentală a rolului conducător al partidului în procesul construcției socialiste în Republica Populară Polonă.

Adolf Dobieszewski consacră un studiu special problematicii democrației interne de partid, în condițiile specifice sistemului politic polonez, format din trei partide politice care colaborează strins, în rezolvarea problemelor majore pe care edificarea societății socialiste dezvoltate în Polonia le ridică în fața întregului popor.

În lucrare mai sînt inserate studii privind îndeplinirea practică a principiului rolului conducător al partidului (P.M.U.P.) în diferite domenii, ca: industrie, administrație de stat, unități meșteșugărești. Prin aceste studii — cu un accentuat caracter aplicativ — se realizează un echilibru între temele cu caracter teoretic și cele referitoare la îndeplinirea practică a principiului rolului conducător al P.M.U.P., la îndeplinirea democrației socialiste în toate sectoarele de activitate ale țării.

Din bogata problematică a acestui volum menționăm în mod special studiul lui Zygmund Resich consacrat drepturilor omului în socialism (p. 228—249). Autorul distinge trei etape importante ale dezvoltării, pe plan internațional, a problemei privind drepturile omului: *prima etapă* și cea mai lungă, ale cărei începuturi datează din cele mai vechi timpuri (secolul al XVI-lea) se încheie cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie; *cea de-a doua*, pe care au pregătit-o fondatorii

teoriei marxiste, al socialismului științific, este caracterizată prin afirmarea concepției socialiste a drepturilor fundamentale ale omului. Potrivit opiniei autorului, cea de-a treia etapă a dezvoltării problematicei drepturilor omului începe abia acum, în epoca contemporană, impunând crearea unui sistem mai eficient al controlului și ocrotirii internaționale a drepturilor omului.

Bazat pe Constituția R. P. Polone, studiul stipulează drepturile de care se bucură oamenii muncii în orinduirea socialistă și este elaborat în strinsă interdependență cu problematica drepturilor omului pe plan internațional și cu implicațiile dreptului internațional în acest domeniu.

Considerăm că principalul merit al lucrării este acela că ilustrează experiența unei țări vecine și prietene care edifică societatea socia-

listă dezvoltată, în condițiile funcționării unui sistem politic constituit din partide politice, prietene, ce colaborează strins în rezolvarea tuturor problemelor ivite în acest complex proces de devenire a țării, în care rolul conducător al întregii societăți revine P.M.U.P.

Lucrare temeinică, amplu documentată, culegerea de studii elaborată de autorii polonezi este deosebit de utilă pentru lucrătorii din domeniul științelor sociale, cu precădere pentru politologi. Un stil adecvat înaltei tinute științifice face ca lectura cărții să fie plăcută și atrăgătoare.

Conf. univ. dr. Victor Dănelescu

Dr. Eugenia Ștefan,

cercetător șt. pr.

Academia „Ștefan Gheorghiu”

Rodolphe Ghiglione, Benjamin Matalon, *Les enquêtes sociologiques*, Paris, Armand Collin, 1978

Lucrarea pe care ne-am propus s-o prezentăm vine să completeze o abordare integrală privind obiectivele, etapele și eficiența anchetei sociologice. În acest sens, R. Ghiglione și B. Matalon și-au propus realizarea unei sinteze tematică și, totodată, constituirea unui *savoir-faire* pentru problemele, de orice natură, ridicate de practica nemijlocită a anchetelor.

Generalitățile legate de definirea acestor metode („a realiza o anchetă înseamnă a interoga un anumit număr de persoane în vederea unei generalizări”) sint rapid depășite, și, în mod evident, efortul de înțelegere, aprofundare și de aplicare a datelor cercetării este canalizat spre cunoașterea tuturor aspectelor anchetelor.

Un prim set de probleme vizează populația anchetei și procedeele de selecție a subiecților a căror opinie se va integra în concluziile finale, prilej de prezentare a nouăților din teoria selecției, a tipurilor de eșantionări posibile, a valorii și limitelor fiecărui tip de eșantion.

Subliniind necesitatea unei legături funcționale între temă, populație disponibilă și eșantion, autorii ridică o gamă largă de probleme care apar în practica cercetării selective și indică căile de reducere a distorsiunilor și de creștere a reprezentativității. Interesantă este ideea, evident lipsită de prejudecăți statistice, că nu întotdeauna reprezentativitatea eșantionului este o con-

diție necesară, existind cercetări în care această condiție nu se impune, permițând degajarea cercetării de unele restricții inutile (cap. 2, 2.2.7).

Arătând faptul că obiectivele studiului pot fi calitative sau cantitative, autorii rezervă cite un capitol distinct tehnicilor de culegere a datelor, proprii metodei anchetei — interviul și chestionarul (cap. 3, respectiv 4) —, incluzind tipurile și clasificările celor două instrumente, structura, logica construirii și performanțele realizabile prin utilizarea lor adecvată. De interes pentru practicieni sint recomandările operaționale de lucru cu interviul și chestionarul, avind în vedere caracterul lor „reactiv”, prin care toate elementele contextului psihosociologic creat de anchetă influențează rezultatul final (cap. 5).

Urmărind toate etapele ce intervin în anchetă, volumul abordează pe larg, în a doua parte, problemele de prelucrare, transformare (variabile, indicatori) și interpretare a datelor obținute. Cu această ocazie sint relevante situații de complexitate din ce în ce mai ridicată, direct proporționale cu produsul numărului de variabile înscrise concomitent în tabelul de analiză.

Centrul de interes al capitolului privind prelucrarea constă în prezentarea sistematică a analizei de conținut, capitol cunoscut chiar și de către specialiști, mai mult intuitiv decit metodic. Parcurgind definițiile și valențele analizei de conținut, autorii surprind o anume

degradare în timp, cel puțin la nivelul teoretic, a posibilităților și valorii acestui instrument.

De la M. Kaplan (1943) care a dat prima definiție, sint expuse succesiv o serie de contribuții a diverși autori, pînă la P. Henri, S. Moscovici și H. Pechaux, care au formulat ultimele critici radicale. Defectul constitutiv, de metodă, este „intervenția analistului, codificatorului în stabilirea sensului textului”, (p. 156). Consecvenți punctului de vedere practic, autorii se îndepărtează de academismul argumentelor și contraargumentelor, propunînd ca în funcție de necesități instrumentul să fie utilizat ori de cîte ori se fructifică la un nivel superior calitățile sale. Prima calitate vizează pătrunderea în angrenajele intime ale mecanismelor sociale, a doua se referă la predictibilitatea empirică ridicată. Domeniile care, în ordine, au solicitat cel mai mult analiza de conținut sint cercetarea economică, investigația psihiatrică, lingvistică, activitățile educaționale și de propagandă.

După cum sistemul de analiză și interpretare este *ante* sau *post* determinat, se operează distincția între procedură închisă și deschisă. Utilizatorul analizei de conținut trebuie să verifice două probleme: cum se pot delimita clasele și categoriile de informație și cum se poate garanta fiabilitatea instrumentului, respectiv fidelitatea și validitatea lui.

Autorii subliniază clar că cercetătorul își va realiza cu eficiență obiectivele numai dacă va stabili cît mai precis sfera de cuprindere

a fiecărei clase, dacă va adapta corect clasele și categoriile la realitatea socială investigată și dacă unitățile de înregistrare, de context și de numărare vor fi univoc precizate. Restul problemelor ridicate de analiza de conținut sint chestiuni de rutină statistică.

Deosebit de importante și semnificative sint considerațiile pe marginea prelucrării și interpretării rezultatelor. Aici sint tratate problemele clasice începînd cu tabelele de frecvență, *listurile* de răspunsuri, operaționalizarea indicatorilor, scalele de atitudine, studiul relațiilor dintre variabile simetrice (cu același rol) sau variabile asimetrice (independente și dependente), analiza cauzală prin modele recursive de ecuații liniare, prin metoda segmentelor și prin analiza structurilor de răspuns.

Necesitatea includerii în examinare a unui număr din ce în ce mai ridicat de variabile și posibilitățile de prelucrare pe ordinator au deschis un domeniu nou de aprofundare denumit „analiză de date”, definită ca „ansamblu de metode care caută să trateze simultan un mare număr de variabile” (p. 283).

Dezvoltate în această direcție sint analiza factorială multidimensională și cercetarea tipologizantă (taxinomică), fără însă ca variabilele directe sau subiacente, puse în evidență, să epuizeze necesitățile explicative ale anchetei sociologice.

Sociolog Paul Păcuraru
Galați

Guillaume Guiniedy, *Vingt et une questions sur le capitalisme*, Paris, P.U.F., 1978

Natura și destinul capitalismului preocupă tot mai mult ideologia burgheză contemporană. Faptul nu trebuie să ne surprindă. Evoluția evenimentelor pe plan național și internațional în ultimele decenii, raportul de forțe existent în prezent și gravele perturbări economice, sociale și politice care au loc în lumea capitalului au readus la ordinea zilei, cu o acuitate deosebită, problemele societății capitaliste, a posibilităților sale de a supraviețui.

În acest context apar tot mai des întrebările cu privire la acest sistem, la așa-zisa sa „natură”. Fiind nemulțumit de faptul că o parte însemnată a opiniei publice franceze nu-și însușește în mod necritic imaginea

oficială despre societatea capitalistă din Franța, G. Guiniedy susține că este necesară reanalizarea, de pe pozițiile actuale ale ideologiei burgheze, a unui set de 21 de probleme economice, sociale, politice și ideologice, în lumina ultimelor mutații cunoscute de capitalismul contemporan. Astfel, el își propune să contribuie la cunoașterea sistemului politic francez, a funcționării sale, a aspectelor lui pozitive și negative, a posibilităților de perfecționare a societății cu scopul de a determina cetățenii să sprijine regimul politic existent.

Definind natura actuală a capitalismului, autorul arată că acesta este un sistem caracterizat prin două elemente distincte care nu pot fi disociate: proprietatea privată asupra

mijloacelor de producție și rolul pieței în realizarea echilibrului între oferte și cereri.

Aprecierea caracterului capitalist sau ne-capitalist al regimului actual din țările vest-europene presupune, consideră G. Guidney, a preciza sensul termenului de capitalism. Dacă i se dă accepția care i-a fost conferită de Marx, atunci regimul nu are nici una din trăsăturile fundamentale ale capitalismului. Dar, dacă prin acesta se înțelege „un sistem caracterizat prin întreprinderea privată și economia de piață, atunci regimul nostru este un capitalism care conține elemente de socialism” (p. 19). Ceea ce s-a petrecut în ultimele decenii în țările capitaliste dezvoltate s-ar afla, conform opiniei autorului, în opoziție totală cu explicația marxistă, deoarece sub efectul conjugat al acțiunii sindicatelor și a prelevărilor fiscale are loc nivelarea condițiilor de viață și fărâmițarea averilor individuale. Prin reformele inițiate, statul ar fi dovedit că nu mai este subordonat intereselor clasei dominante, iar prin aceste reforme a arătat că acționează împotriva ei. Evoluția pe care a cunoscut-o societatea capitalistă, determinată de acțiunile clasei muncitoare, creșterea complexității economice, sociale și politice, a relațiilor internaționale nu au modificat esența statului capitalist de agent și instrument al burgheziei, de apărător al intereselor și pozițiilor sale. Au apărut modalități noi, mai rafinate, de promovare a intereselor sale sub masca unei ideologii care prezintă statul capitalist situat deasupra claselor și acționind conform „interesului general”. Reglementarea relațiilor de muncă, dreptul de organizare profesională și politică, asigurarea în caz de boală și accidente, impozitul progresiv în funcție de venituri nu sînt rezultatul bunăvoinței guvernanților, ci rodul luptei clasei muncitoare, al creșterii rolului organizațiilor sale sindicale, al partidelor politice comuniste și socialist.

Autorul nu se poate abține totuși să nu facă aprecieri elogioase la adresa meritelor lui Marx care „a construit ceea ce economiștii occidentali numesc un model, adică o schemă a mecanicii economice. El este ingenios, strălucitor, coerent; are meritul că dă o explicație globală nu numai aspectelor economice, ci ansamblului problemelor sociale. Fapt este că astăzi, în țări ca Franța, el nu mai corespunde de loc realității” (p. 22).

G. Guidney se întreabă dacă cuvîntul capitalism nu trebuie respins, datorită caracterului său echivoc, deoarece în accepția clasică el nu mai poate desemna regimurile hibride, cum este cel existent în prezent în Franța, rezultate dintr-un amestec de capitalism și socialism, unde există mai multe aspecte socialiste decît capitaliste (p. 23). Capitalismul, afirmă autorul, există, dar este

transformat. El a păstrat unele aspecte ale capitalismului secolului al XIX-lea, a menținut decorul vechii structuri capitaliste, dar s-a schimbat radical, s-a adaptat noilor împrejurări, aplicînd în practică o serie de prevederi ale programului socialist. Unele din trăsăturile sale sînt în contradicție cu noțiunile de întreprindere privată și economie de piață. Societatea capitalistă este prezentată ca o societate în care s-a realizat „revoluția veniturilor” în urma căreia a dispărut burghezia tradițională, deținătoare a unei părți considerabile a averii naționale. Era al cărui simbol a fost dinastia Rothschild, susține autorul, se apropie de sfîrșit, atacurile împotriva celor „două sute de familii” și alte sloganuri de acest gen sînt demodate (p. 26), noțiunea de îmbogățire capitalistă a devenit un mit. Departe de a fi lipsită de obiect, lupta împotriva celor bogăți își are sorginea în polarizarea veniturilor care există și continuă să se accentueze, fapt atestat de numeroase studii și statistici recente.

În susținerea ideilor sale, G. Guidney afirmă că nu proprietarii de capital conduc băncile și unitățile productive, ci tehnicienii care, dispunînd de experiență financiară, industrială sau comercială, acționează în numele unor categorii deținătoare de capital, așa-ziii capitaliști modesti, recrutați din toate clasele sociale, care ar exercita o influență decisivă asupra firmelor. Diferența dintre cei care conduc și cei care dețin mijloacele productive este o caracteristică a capitalismului contemporan, determinată de multiplicarea elementelor de disfuncționalitate, ce necesită intervenția permanentă a specialiștilor care, în pofida schimbării poziției lor, nu constituie un grup social distinct și, cu atît mai puțin, nu se pot substitui deținătorilor de capital. Acțiunile lor sînt subordonate clasei dominante și nu oamenilor muncii care, fiind obligați să-și investească micile lor economii, în scopul susținerii politicii de investiții, datorită dificultăților împlinite în reproducția lărgită, nu numai că nu exercită nici o influență asupra procesului decizional, ci, dimpotrivă, suportă consecințele negative ale falimentelor sau pierderilor cauzate de crizele economice și inflație. Se impune însă de precizat că esența societății capitaliste actuale nu s-a schimbat. Dispariția unor trăsături secundare ale capitalismului secolului al XIX-lea nu a dus la schimbarea naturii acestei orînduirii. Cît timp se menține proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, iar repartitia venitului se realizează după criteriul proprietății, societatea capitalistă nu se poate transforma într-o societate necapitalistă.

Capitalismul, se subliniază în lucrare, trebuie acceptat, deoarece are calități pozitive: favorizează inventivitatea, imaginația,

efervescenta ideilor, asigură un pluralism al centrelor de decizie, iar în ultima treime a secolului nostru a asigurat creșterea accelerată a prosperității și bunăstării. Ameliorarea situației materiale a indivizilor, garantarea unui anumit nivel de viață n-a determinat eradicarea pauperității, nu a asigurat dreptul multor oameni de a-și câștiga existența prin muncă, nici un caracter real al libertăților. Se operează o distincție între teoria revoluționară a clasei muncitoare, care exclude calea reformistă de trecere la socialism, și concepția partidelor socialiste și social-democrate care sustine posibilitatea transformării treptate a capitalismului în socialism, concepție caracterizată de autor ca imprecisă, multiformă și greu de definit, deoarece ea însăși încă n-a ajuns să se definească (p. 18).

Deoarece societatea și fiecare întreprindere în parte se preocupă de problemele cetățenilor s-a ajuns, scrie autorul, la schimbarea comportamentului acestora, la apariția unui spirit de echipă care constă în aceea că salariații unei întreprinderi, indiferent de poziția pe care o ocupă, nu mai urmăresc, în primul rând, avantajele materiale individuale, ci sînt preocupați de prosperitatea și renumele întreprinderilor. Este evidentă dorința cercetătorului francez de a prezenta drept interese generale, interesele burgheziei, ale patronului, negînd existența contradicțiilor, a luptei de clasă. El ajunge la concluzia că inegalitățile și abuzurile care mai există nu sînt dependente de caracterul capitalist al regimului, ci de dificultatea de a se realiza un acord între diferitele categorii de salariați asupra unei noi ierarhii a salariilor, avîndu-se originea în politica partidelor politice care doresc să perpetueze privilegiile în profitul grupurilor sociale pe care le reprezintă. În același sens, nici inflația nu este o consecință a capitalismului, principalele sale cauze fiind tendința creșterii salariilor mai mult decît permite creșterea productivității economiei și protecției exagerate acordate de către guvern, sub presiunea sindicatelor, agriculturii și micului comerț. Responsabilități importante în ceea

ce privește funcționarea defectuoasă a societății franceze ar reveni administrației finanțelor, care și-ar fi asumat un rol preeminent în elaborarea politicii economice, neantrenînd în această acțiune toți factorii care participă la viața economică.

În lucrare se sugerează modalitățile de rezolvare a acestor probleme: disciplină în materie de salarii, privarea guvernului de instrumentele prin care aduce beneficii unor categorii sociale, adoptarea unei metodologii noi de elaborare a deciziilor economice la nivel național.

Arătînd că sistemul este perfectibil, că deficiențele sale nu sînt congenitale, ci determinate de cauze care pot fi înlăturate, autorul ajunge în final la concluzia că societatea capitalistă are un viitor, în pofida forțelor capabile să-l perturbe și chiar să-l distrugă.

Întreaga pledoarie a autorului în favoarea capitalismului este subordonată scopului declarat de orientare a maselor în sensul sprijinirii forțelor politice care doresc menținerea regimului actual. Ţelul său este, însă, prezentarea apologetică a capitalismului, încercarea de reabilitare a sa, absolvirea de responsabilitatea pe care o are pentru fenomenele pe care le-a generat.

Autorul se dovedește a fi un aprig susținător al ideilor antisocialiste. El apreciază că modelul economic propus de Marx nu mai corespunde realității. Situndu-se pe această poziție, G. Guiniedy este preocupat de menținerea și perfecționarea acestei societăți. De aceea este un dușman declarat al celor care propun schimbarea sistemului și, contrar evidențelor, nu vorbește despre criză, despre șomaj, despre ascuțirea și sporirea conflictelor de muncă sau despre reprimarea acestora, despre intensificarea luptei de clasă. Prin toate ideile sale, ideologul francez se dovedește a fi un fervent apărător al capitalismului, un exponent al ideologiei burgheze contemporane.

Maria Fonda

Academia de Studii Economice

Pierre Grémion, *Le pouvoir périphérique. Bureaucrates et notables dans le système politique français*, Paris, Edit. du Seuil, 1976

Cartea lui P. Grémion este rezultatul cercetărilor sociologice pe care autorul le-a început în anul primelor acte normative ale reformei regionale din Franța anilor 1964-1968, sintetizînd materialul empiric adunat în această perioadă, în raport cu un cadru de

referință teoretică circumscris sociologiei organizațiilor și, mai ales, culturalismului organizațional sau birocratic al lui M. Crozier. Și aceasta pentru că, așa cum avertizează Grémion de la început, „Reforma a fost o reformă a structurilor administrative, și nu o reformă

a structurilor politice" (p. 20), ca și pentru faptul că M. Crozier „a oferit primul un model global al funcționării organizației administrative, model care rupe cu formalismul în care se închistase Școala franceză de drept public, considerând aparatul administrativ de stat un sistem complex organizat și reglementat de relațiile de putere în mod cultural determinate" (p. 21 — *subl. ns.*). Determinarea culturală a relațiilor de putere, care constituie instrumentul cu ajutorul căruia Crozier explică mecanismul fenomenului birocratic, este reținută de P. Grémion în dublu scop: mai întâi, pentru a evita contradicția logică în care se plasează, afirmând, pe de o parte, că reforma nu privește structurile de putere, ci doar administrația și, pe de altă parte, că aceasta din urmă este un complex reglementat de relațiile de putere, și, în al doilea rând, pentru că, pornind de la modelul culturalist al explicării birocratiei, Grémion construiește el însuși un model nou, pe care-l denumește simplu: *modelul X al organizației*.

Spre deosebire de Crozier, căruia li reproșează globalismul și caracterul vag al enunțurilor, ca și cercul vicios al teoriei sale, Grémion își construiește în mod empiric-inductiv modelul X. Prima parte a lucrării, mai curând descriptivă decât analitică, înfățișează pe larg proiectele și actele juridice ale regionalismului, obiectivele acestuia, așa cum au fost ele specificate de centrul emitent, și se încheie printr-o încercare de bilanț relativ la semnificația reformelor administrative dintre 1964—1968. Principalele instrumente conceptuale introduse și utilizate de sociologul francez sînt *centru* sau *centralitate* și *periferie*, cărora le asociază *raționalitatea centrală*, respectiv *iraționalitatea locală*. Dacă definițiile riguroase ale acestor concepte nu constituie un obiect special al lucrării, relațiile formale dintre ele devin tema privilegiată, construcția acestor relații apărînd astfel pe solul fertil al unor reducții neexplicate: conflictul dintre centru și periferie este concretizat ca relație tensionată între *elita* puterilor guvernamentale și *elitele* departamentale periferice, dar și ca relație conflictuală în interiorul acestora din urmă, între *elita* departamentelor-reședință ale regiunilor și *elita* departamentelor periferice dintr-o regiune. Conflictul centru/periferie apare la nivelul relației dintre un centru (guvernamental sau nu) și o structură intermediară transformatoare.

Variabila în raport cu care s-ar putea astfel vorbi de centru și periferie ar fi *accesul la centru* sau, cu alte cuvinte, împărțirea raționalității centrale de către elitele periferice. Strategia politică implicată în acest conflict atitudinal nu poate fi, de aceea, decât cea a manipulării tehnocrate a periferiei de către *elita* guvernantă sau administrativă,

acesta fiind rezultatul la care au ajuns cele mai multe dintre cercetările asupra impactului reformei în administrația franceză din anii '60. Modelul administrației ca tip specific de organizație socială, pe care P. Grémion îl numește modelul *vertical*, pare să fie cel mai adecvat, dar funcționarea lui concretă este prea deteriorată pentru ca el să mai poată fi considerat valid, respectiv grupurile sociale care-l susțin acționează în realitate după modele proprii, specifice, greu asimilabile modelului de raționalitate verticală. Datele empirice ale anchetelor sociologice regionale impun mai ales explicarea mecanismelor organizaționale pe baza unui model de raționalitate *orizontală*, „care ne obligă să raționăm nu în termeni de *aplicare*, ci de *dezvoltare*” (p. 35).

Modelul orizontal constituie conținutul preponderent teoretic al lucrării lui P. Grémion, dimensiunile sale fiind stabilite prin introducerea unui al doilea set conceptual: sistem și organizație, respectiv raționalitate instrumentală sau birocratică și raționalitate de atributie sau corporatistă. În construirea acestui model, alături de consecințele datelor empirice colectate, Grémion ia în discuție teoriile existente asupra organizației și societății, în mod special trei modele teoretice: modelul culturalist al lui M. Crozier, modelul birocratic-legal al lui M. Weber și modelul claselor sociale al lui K. Marx. Grémion operează o critică subtilă și corectă a primelor două modele teoretice, arătînd că modelul lui Crozier asimilează eronat raționalitatea birocratic-legală sau de legitimare, formulată de Weber, cu raționalitatea instrumentală sau praxiologică a lui Taylor, iar modelul propus de Weber funcționează numai la nivelul organizației sau înăuntrul ei, nu și în relațiile din cadrul sistemului. În schimb, reproșurile pe care el le adresează teoriei marxiste a statului ca instrument de dominație a unei clase sociale dovedesc atât o înțelegere simplistă a tezelor lui Marx și Lenin privind funcțiile statului, cît și o anumită grabă în a presupune infirmată o teză teoretică printr-o argumentație empirică nesistematizată și adesea nerelevantă. Astfel, Grémion simplifică structura socială, reducînd-o la o structură a elitelor politice și administrative, și prezintă rezultatele relative la aceasta din urmă ca relevante pentru prima.

Grémion distinge două tipuri elitare periferice, *birocratii* și *notabilități*, primul fiind desemnat legal ca responsabil pentru funcționarea aparatului birocratic al unei societăți, iar notabilul fiind „orice individ recunoscut de o administrație ca putînd avea în mod legitim acces la nivelul superior pentru a trata un caz particular prin transgreshunea universalismului regulii” (p. 167). *Orizantalitatea*

modelului raționalității propus de Grémion generează fenomene de segregare structurală înăuntrul sistemului politic local, adevărate corporații administrative ale căror reguli de funcționare sînt plenar informale și nu birocratic (formal) legale. Regimul lor propriu de funcționare compromise, deci, orice acțiune al cărei schelet nu este construit pe propriul model de raționalitate și aceasta explică eșecul inițiativelor reformiste regionaliste din Franța anilor '60.

Cînd un subsistem social, cum este cel periferic, compromise astfel inițiativele centrului, atunci însăși această mișcare de compromitere generează la rîndul ei și un nou rezultat, care constituie obiectul ultimei părți, de sinteză, a cărții lui Grémion. Concluzia generală este că administrația franceză se îndreaptă spre apariția unui *stat naționalizator corporatist*, caracterizat prin slăbirea endemică a elitei notabililor ca *releu* de funcționare a birocrăției în raport cu situația creată; o criză profundă, în consecință, a sistemului de reprezentare; corporatizarea verticală a reprezentativității; resurecția centralității și a tipului său specific de raționalitate (instrumentală); supremația expertului, dominația forței interorganizaționale, reducerea valorilor morale ale administrației, într-un cuvînt *tehnocrația*. În fața acestor schimbări, modelul orizontal însuși devine irelevant, tot așa cum nici modelul raționalității verticale nu poate explica noul mecanism datorită caracterului corporatist al acestuia. Al treilea model, propus de Grémion, pe care îl denumește *modelul X*, este modelul statului raționalizator corporatist, un model care ar putea să releve funcționarea unui sistem social care, departe de a întări valorile democrației republicane,

este centrat pe cele ale unei manipulari interorganizaționale a publicurilor.

Este în concluzia lui Grémion un avertisment față de pericolul fascizării puterii politice în Franța? În orice caz, concluzia sa întretine în mod clar un semnal de alarmă: deteriorarea permanentă a valorilor democrației burgheze. Dincolo de acest semnal de alarmă, sociologul francez nu-și propune să meargă și nu poate datorită însuși sistemului său teoretico-metodologic. Dificultățile lui majore sînt: 1. izolarea organizațiilor și aparatului administrativ de raporturile sociale și în primul rînd de raporturile de clasă în care ele funcționează; 2. reducerea conflictelor sociale la conflictele ideologice și de legitimare; 3. tratarea forțelor sociale (clase, categorii, grupuri socio-profesionale) și a acțiunii lor numai sub incidența efectelor lor la nivel organizațional; 4. suprimarea variabilelor economice prin considerarea lor ca irelevante pentru funcționarea mecanismelor organizaționale.

Dacă aceste dificultăți nu i-au permis lui P. Grémion accesul la profunzimea *cauzelor* evoluției sistemului politic francez și a raporturilor sale cu societatea, lucrarea sa aduce între aceste limite contribuții interesante în domeniul sociologiei și politologiei, între care, în primul rînd, analiza originală a regimului social de funcționare a *raționalității* într-o societate capitalistă contemporană, regim a cărui trăsături fundamentale sînt *contradicția* și *disfuncționalitatea* și care a dus la formularea unui diagnostic dacă nu nou, în orice caz *sigur*, al acestei societăți: amplificarea efectelor *irraționale* ale *sistemului raționalității sociale capitaliste*.

Gr. L.

Evaluări critice ale cunoașterii din științele social-umane în revista

Les études philosophiques, nr. 2, 1978

Interesul tot mai mare acordat astăzi problemelor vieții sociale și umane se manifestă nu numai prin dezvoltarea fără precedent a cercetării concrete, dar și prin analiza critic-evaluativă a rezultatelor obținute. În această ultimă direcție de preocupări se înscrie și coloeviul internațional cu tema *Statutul epistemologic al științelor umane*, organizat de Fondation Internationale des Sciences Humaines și Fondation d'Hautvillers pour le Dialogue des Cultures, desfășurat în anul 1978 în Franța, ale cărui lucrări au fost

publicate în numărul doi al revistei trimestriale „*Les études philosophiques*”.

Prin problematica abordată, primele patru articole din revistă grupează opinii despre ceea ce s-ar putea numi „epistemologia generală a științelor social-umane”. Urmează apoi șase articole care exprimă puncte de vedere asupra unor probleme epistemologice ale sociologiei (R. Boudon), psihatriei (P. Berner), lingvisticii (H. M. Gauger), psihologiei (G. Thines), științei politice (J. Freund) și științei economice (H. Brochier). Ne-am

propus să ne concentrăm atenția asupra primelor patru articole care formulează puncte de vedere deosebit de interesante despre: criteriile științificității cunoștințelor despre societate și om; relațiile științelor social-umane cu antropologia filozofică; gradul de dezvoltare a acestor științe și locul formalizării în cunoașterea social-umană.

În articolul *Științele umane și problema științificității*, Jean Ladrière analizează problema criteriului de științificitate a disciplinelor social-umane prin comparare cu modul în care a fost rezolvată această problemă în secolul nostru pentru științele naturii, unde s-au propus, pe rând, criteriile: verificabilitatea și confirmabilitatea, de către reprezentanții Cercului din Viena, falsificabilitatea, de către K. R. Popper, puterea explicativă și predictivă a teoriilor, perenitatea lor. După opinia sa, fiecare criteriu are două componente: una se referă la limbajul pe care îl utilizează științele empirice ale naturii, cealaltă privește raportul dintre acest limbaj și porțiunea din realitate studiată de fiecare știință.

Propunându-și, în continuare, să cerceteze în ce măsură criteriile mai sus-amintite pot fi aplicate în științele umane, Ladrière constată unele particularități. Astfel, pentru a aplica criteriul confirmabilității, formulat de R. Carnap în *Testability and Meaning* (1936), științele umane vor trebui să asigure posibilitatea unui acord între propozițiile lor teoretice și investigațiile empirice pe care le întreprind. Pentru aceasta, ele recurg la *modele*, adică reprezentări schematice care se interpun între teorii și realitatea empirică. În raport cu teoria, modelul apare ca un domeniu concret de realizare, deoarece schitează o structură în care se verifică propozițiile teoriei. În raport cu realitatea, modelul este un fel de aproximare idealizată, mai mult sau mai puțin adecvată unor criterii de acceptabilitate generate de obiectivele epistemice sau practice urmărite. Modelul substituie realității un domeniu de obiecte abstracte, obiectivate și descriptibile cu limbajul teoriei mulțimilor.

Abordarea fenomenelor social-umane cu ajutorul modelelor, remarcă în continuare autorul, nu conduce însă la dezvoltarea specificului lor de fenomene ce aparțin *acțiunii*. În analiza căreia apare problema *sensului*. Or, pentru relevarea acestei laturi definitorii a fenomenelor social-umane este necesară *metoda hermeneutică*, al cărei model este furnizat de disciplinele ce au drept sarcină descifrarea sensului în texte. Urmărind și pentru metoda hermeneutică cele două exigențe ale științificității, chiar atenuate, vom ajunge inevitabil la limite. Astfel, nu putem propune o interpretare a unui text, a unei instituții, a unui eveniment istoric sau a unui

comportament decît în măsura în care ne bazăm pe o „preînțelegere” a lor, iar dacă vrem ca interpretarea să conducă la un progres în cunoaștere, atunci ea trebuie să poată lămuri propriile ei propuneri. Se ajunge astfel la o antinomie, denumită în literatură „cercul hermeneutic”: o interpretare nu ar putea fi radicală decît dacă ar fi pe de-a-ntregul fundată; ea nu ar putea fi cu adevărat fundată decît dacă ar putea să se explice pe sine.

Ladrière consideră că ceva asemănător se întîmplă și cu modelarea fenomenelor, unde apare presupunerea că este legitim și fructuos a se reduce fenomenele social-umane (sau unele din ele) la reprezentări obiectivante inspirate din gândirea matematică. De aceea, conchide autorul articolului, un studiu al criteriului științificității trebuie să meargă dincolo de examenul metodelor, respectiv, să se cerceteze concepțiile despre natura obiectelor studiate. Nu trebuie să reducem disciplinele științifice la un model unic de științificitate, deoarece există o pluralitate de tipuri de științificitate. Pentru a ne orienta, putem considera că în toate cazurile criteriul de științificitate are două componente: una semantică și alta empirică. Caracteristica unei discipline este dată de raportul pe care îl stabilește între aceste componente, dictat, la rîndul său, de un *metacriteriu* care trebuie să răspundă la trei exigențe majore: coerență logico-pragmatică, competență, adică putere explicativă și anticipatoare, capacitatea de a se organiza.

Claude Bruaire își exprimă opiniile în legătură cu posibilitatea științelor umane, așa cum sînt concepute ele astăzi în Occident, de a cunoaște „umanitatea umanului” în articolul său *Științe umane și antropologie filozofică*. Contradicția ce se manifestă în prezent între știință și umanism se datorează — consideră autorul — împrejurării că se acordă un credit nelimitat rațiunii științifice, fapt care conduce la situația că „materialismul doctrinal devine expresia inutilă a unui materialism al comportamentului care lasă să se întrevadă (...) reducția noastră la speța biologică” (p. 152—153).

În conformitate cu un asemenea materialism, în viața și cunoștințele oamenilor se produce ruptura dintre natură și spirit, dintre existența obiectivă și spiritul subiectiv, prezentă, între altele, în dedublările ce au loc în disciplinele social-umane. Astfel, psihologia se dublează în studii ale comportamentului — psihologia animală — și psihologia filozofică; sociologia se divizează în filozofia societății și studii pozitive ale comportamentelor colective etc.

Considerînd că nici o cercetare a esenței omului nu se poate baza pe astfel de diviziuni, C. Bruaire recomandă restaurarea grabnică

a unei antropologii filozofice, adică a unei reflexii și construcții conceptuale care să substituie dualismului om-natură diferențele constitutive. Numai reconstituind o ontologie în care abstracțiile sint reanalizate se poate elabora o logică completă a existenței umane, arată în final autorul. Din păcate însă, nimic concret nu se indică referitor la această „ontologie a umanului”, pe care, de fapt, o reprezintă astăzi materialismul istoric.

Cel de-al treilea articol, *Despre unele caracteristici ale disciplinelor științifice și despre predispoziția științei*, semnat de Paul Germain, pornește de la ideea că, pentru a fixa fundamentul științelor omului, respectiv pentru a preciza statutul lor epistemologic, este necesar să se aprecieze gradul lor de dezvoltare. Pentru aceasta, autorul a avansat ipoteza că, în general, istoria unei discipline științifice străbate patru perioade mai importante: una de tatonări preștiințifice care constituie preistoria disciplinei, alta de elaborare a conceptelor-cheie, a legilor fundamentale și a metodelor esențiale, o perioadă de creștere și, în sfârșit, unul sau mai multe socuri care dezvăluie semnificația reală a disciplinei respective. În măsura în care științele umane se vor, sint sau vor fi științifice, arată mai departe autorul, ele trebuie să parcurgă etape analoage.

Raportate la perioadele amintite, științele umane se află în stadiul preistoriei lor, deoarece: elementele științifice sint deseori amestecate cu alte considerații; discursurile lor conțin presupuneri sau extrapolări care sint proiecția unor opinii sau preferințe subiective. Prin adoptarea unor modele controlate, criticate, rafinate (din păcate nespecificate de autor) științele umane vor putea trece într-o nouă etapă a dezvoltării lor istorice. Așa se va vedea că ele au aceleași fundamente ca și științele clasice (științele fizico-matematice, geometria euclidiană).

P. Germain dezaprobă tendințele tehnocratice care consideră că știința ar dicta norme ale existenței personale sau colective. El se pronunță pentru completarea discursului științific cu un „discurs al credinței”, fără ca prin credință să se înțeleagă credința religioasă. E vorba mai curînd de „tot la ceea ce noi înținem, de ceea ce face specificitatea noastră, de ceea ce este cu adevărat constitutiv ființei noastre” (p. 168).

Pentru a face explicită înțelegerea implementării celor două tipuri de discurs în cunoașterea lumii omului, P. Germain se referă la corelația numerelor raționale cu cele iraționale în cadrul mulțimii numerelor reale, pe care se sprijină matematică.

Un ultim articol cu problematică generală despre științele social-umane, semnat de René Thom, stabilește locul formalismelor

(formalizării) în aceste discipline pornind de la o primă definiție a științificității: „Este științifică orice propoziție adevărată, al cărei adevăr poate fi stabilit (în principiu) de către oricine” (p. 171). La rîndul său, stabilirea adevărului urmează diverse căi: pentru propozițiile istorice, prin examinarea urmelor, semnelor sau documentelor; pentru un fapt reproductibil, prin stabilirea procedurii de preparare a fenomenului respectiv; pentru propoziții referitoare la entități abstracte, prin coborîrea la manifestările lor concrete, existente obiectiv în spațiu și timp.

Autorul se angajează critic față de o teză susținută de americanul Benjamin Lee Whorf, conform căreia percepția lumii de către om este determinată de trăsăturile particulare ale limbii de care ne slujim, arătînd că ea conduce la negarea științei însăși. Dimpotrivă, el susține că „retorica științifică”, adică textul ce însoțește orice propoziție științifică, prin care se indică procedura de urmat pentru a se convinge de adevărul propoziției, se bazează pe referința la realitatea obiectivă, percepută în spațiu și timp. A comunica, arată autorul, înseamnă a avea un spațiu (și timp) comun, care se exprimă în știință prin diferiți invarianti. De exemplu, în mecanică grupul topologic, matric, galileean, Lorentz etc.

Desigur, nu numai spațiul-timpul constituie structura invariantă a universurilor semantice, ci și alte laturi ale organizațiilor umane, care avînd un caracter mai incert, sint omise. Acceptînd invariantii spațio-temporali, știința își asigură validitatea conceptelor explicative. Aceasta este esența metodei formalizării.

Folosînd metoda formalizării fizica a realizat un adevărat „miracol”, scrie R. Thom. Aici toate conceptele sint strîns legate de manifestări spațiale, care le determină pe cale matematică, deci formalizată. Nu tot așa se petrec lucrurile în biologie, și cu atît mai puțin în științele umane. Aici apar concepte specifice care, deocamdată, scapă definițiilor formale (de exemplu, viața). Dar trebuie să considerăm aceste concepte drept neștiințifice.

Răspunsul la întrebarea de mai sus ar fi afirmativ dacă am rămîne la criteriul de științificitate propus la început, formulat de pe pozițiile unei concepții clasice despre știință, adică a acelei concepții conform căreia adevărul unei propoziții se dovedește prin demonstrarea adevărului consecințelor care decurg din ea. Or, deseori, nu putem nici măcar înregistra toate consecințele, dar să le și verificăm. Și atunci trebuie să acceptăm ideea epistemologică nouă, că anumite ipoteze (propoziții organizaționale) sint „aproape întotdeauna adevărate”, că ele comportă excepții greu de explicat. Cu alte cuvinte, în

discursul teoretic trebuie să acceptăm nu numai adevărul drept criteriu de științificitate. „Cu cât ne îndepărtăm de o situație în care deducția se operează local și în mod formal, cu atât mai mult se apelează la concepte neformalizate cu caracter transspațial (nelocal), cu atât mai mult ne îndepărtăm de știința propriu-zisă” (p. 178).

În finalul cercetării sale, autorul nu mai este nici pentru aderarea strictă la formalizare, deoarece condamnă știința la sterilitate, nici pentru realizarea sintezei numai cu ajutorul unor concepte obscure, deoarece se ajunge la verbalism, ci recomandă o cale de mijloc. Așa este cazul cu teoria mulțimilor, în matematică, cu lingvistica chomskiană și altele. Urmind perspectiva conturată mai sus, serie autorul, dispăre specificitatea științelor umane. Dacă trebuie să instaurăm o tăietură în sistemul științelor, atunci aceasta ar putea fi între fizică și biologie și nu între biologie și științele umane.

În încheierea prezentării sintetice a ideilor despre statutul epistemologic al științelor umane remarcăm că, cu toată diversitatea lor tematică, cele patru articole au drept notă comună pledoaria pentru o nouă concepție despre științele social-umane de astăzi. Esența acestei concepții nu este alta decât

afirmarea permanentă a unității contrariilor ce se manifestă în complicatul proces al cunoașterii social-umane. Desigur, în primul rând, este vorba despre unitatea științelor social-umane cu științele naturii și științele tehnice. Apoi, este vorba de împletirea metodelor, conceptelor și principiilor: modelarea în conjuncție cu interpretarea, analiza științifică a faptelor și proceselor social-umane trebuie împletită cu analiza filozofico-umanistă a lor, formalizarea cunoștințelor trebuie îmbinată cu metodele genetice-istorice etc.

Întreaga această coordonare a mijloacelor de cunoaștere și stăpânire a fenomenelor social-umane, preconizată de autorii studiilor citate, este o dovadă peremptorie a tendințelor raționalist-dialectice din epistemologia socială nemarxistă contemporană. Iar dacă la dezbaterea organizată de cele două instituții franceze nu au fost invitați să-și spună cuvântul și exponenți ai epistemologiei sociale marxiste, în cuvintele lor, cel mai mulți dintre autorii recenzați au lăsat să se înțeleagă actualitatea și necesitatea gândirii materialist-dialectice și istorice în științele social-umane.

Lect. univ. dr. Tănase Sărbu

Institutul politehnic Iași